

บทที่ ๓

วิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ และผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง
การดำเนินวิเทศนโยบายของไทยในด้านนโยบายต่างประเทศ

ภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เพิ่มขีด
อันตรายมาโดยตลอด เพราะการรุกรานจากฝรั่งเศสทั้งทางตรง (กรณีวิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ และการ
ยกกองทัพเข้าไปถึงมณฑลในจีนทวนรี) และทางอ้อม (กรณีคนในบังคับ) ได้แสดงออกมาให้เห็นเด่น
ชัดว่า ประเทศไทยกำลังเผชิญกับภัยอันตรายใหญ่หลวง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภายในของประเทศไทย
เองยังไม่มั่นคงพอที่จะต่อต้านอำนาจของฝรั่งเศสได้ เพราะกำลังอยู่ในระยะที่ประเทศไทยกำลังปฏิรูป
ภายในประเทศให้เจริญเท่าเทียมกับตะวันตก ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายเป็นมิตรกับทุกประเทศ ดังที่ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

...การที่จะรักษามิให้มีอันตรายทั้งภายในภายนอกได้ มีอยู่ ๓ ประการ คือ พุดจากันในทาง
ไมตรีอย่างหนึ่ง มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง การปกครอง
ให้เสมอกันอย่างหนึ่ง ถ้าจะรักษาโดยทางไมตรี ไม่มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อย
ของบ้านเมืองได้ การเจรจาโดยทางไมตรีก็จะไม่สำเร็จไปได้เสมอ...^๑

นอกจากนั้นในพระราชหัตถเลขาทรงมีถึงซาร์นิโคลัสที่ ๑ แห่งรัสเซียนั้น พระองค์ยังได้
ทรงย้ำถึงนโยบายเป็นมิตรของพระองค์ที่ทรงมีต่อชาติต่างๆในยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส
ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทยทางตะวันตกและตะวันออกตามลำดับ

...My sincere desire is now consolidate my peaceful and friendly
relations with all other states, and especially with my two great
neighbours...^๒

๑. กระทรวงมหาดไทย อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกกระทรวงมหาดไทย ครบ
รอบ ๖๐ ปี (ตีพิมพ์สำเนาพระราชหัตถเลขาที่ ๑๔๓/๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๑๔ มกราคม รศ. ๑๑๔), หน้า ๑๔๖-๑๔๘.

๒. หจข., ร.๕ ต.๗/๑๐๒ รัชกาลที่ ๕ - Emperor of Russia 1 February 1898.

ในทางปฏิบัตินั้น นับตั้งแต่ตอนต้นรัชกาลของพระองค์ พระองค์ทรงแสดงความ เป็นมิตรกับทุกประเทศ โดยทรงยอมทำสัญญาเสียเปรียบกับทุกๆชาติ เพราะทรงตระหนักดีว่าประเทศไทยไม่สามารถจะต่อต้านอิทธิพลจากตะวันตกได้แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นในทางค้า เศรษฐกิจ การเมือง หรือความก้าวหน้าทางวิชาการก็ตาม นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงเห็นตัวอย่างจากประเทศเพื่อนบ้าน คือพม่า ที่ต้องกลายเป็นอาณานิคมของอังกฤษในที่สุด เพราะความแข็งข้อของพม่าที่ไม่ผ่อนหนักให้เป็นเบา นั้นเอง ไทย เริ่มทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring) กับอังกฤษในปี ค.ศ.๑๘๔๔ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา หลังจากนั้นไม่ว่าชาติใดก็ตามที่จะมาทำสนธิสัญญา กับไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนิการเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการแสดงว่า พระองค์มีทรงให้สิทธิพิเศษแก่ชาติใดชาติหนึ่งมากเป็นพิเศษ

แต่นโยบาย เป็นมิตรกับทุกชาติของพระองค์ไม่สามารถที่จะทำให้พระองค์ทรงแน่พระทัยได้ถึง ความปลอดภัยของประเทศในเวลาที่ มีเรื่องราวกับฝรั่งเศส เพราะฝรั่งเศสมักจะ เรียก ร้องสิทธิพิเศษ ต่างๆจากรัฐบาลไทย โดยเฉพาะในทางค้า เศรษฐกิจที่ฝรั่งเศสต้องการจะให้คำรจฝรั่งเศสเป็นผู้ รักษาความสงบทางทะเลสาบเขมร และให้ฝรั่งเศสเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการจับปลาในบริเวณนี้อีกด้วย นอกจากนั้นยังเรียกร้องที่จะให้มีการเดิน เรือในทะเลสาบเขมรและบริเวณแม่น้ำโขงได้โดยเสรี แม้ รัฐบาลไทยจะอ้างว่าถ้าให้สิทธิพิเศษแก่ฝรั่งเศสแล้ว ก็ต้องให้แก่ชาติอื่นๆเหมือนกัน เพราะจากสนธิสัญญาที่ไทยได้ทำกับประเทศอื่นๆว่า พระองค์จะทรงให้สิทธิต่างๆแก่ทุกชาติโดยเท่าเทียมกัน

แม้ว่าในขณะที่ พระองค์ทรงดำ เนินนโยบาย เปิดประตู เป็นมิตร กับทุกประเทศนั้น จะสังเกต ได้ว่าเวลาที่รัฐบาลไทย เผชิญหน้ากับเหตุการณ์สำคัญ มักจะพึ่งพาปรึกษาอังกฤษอยู่เสมอ โดยทรงคิด ว่า ถ้าประเทศไทยมีเหตุวุ่นวายกับฝรั่งเศสแล้ว อังกฤษอาจจะยื่นมือ เข้าช่วยไทยเพราะอังกฤษมีผลประโยชน์ในไทยมาก แต่ปรากฏว่าการคาดคะเนของรัฐบาลไทยผิดพลาดเพราะวิกฤตการณ์ รศ.๑๑๒ ได้พิสูจน์ให้รัฐบาลไทยเห็นโดยเด่นชัดว่าไม่สามารถจะพึ่งพาอังกฤษได้

เมื่อเกิดเหตุวุ่นวายขึ้น โครงการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องหยุดชะงัก ไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง พระราชประสงค์ในการเสด็จประพาสยุโรปของพระองค์ คือ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะดำเนินพระราชไมตรีกับประเทศต่างๆในยุโรปให้สนิทสนมขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเวอร์นี (Frederick Verney) ข้าราชการไทยที่สถานทูตไทยในลอนดอน ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า หากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปก่อนการตกลงระหว่างไทย-ฝรั่งเศส

ในกรณีเหตุการณ์ รศ.๑๑๒ จะสิ้นสุดลงนั้นอาจจะเป็นการแสดงให้เห็นโดยเปิดเผยว่า รัฐบาลไทยต้องการที่จะได้รับความเห็นใจจากมหาอำนาจยุโรป ซึ่งผลของมันอาจทำให้การตกลงกรณีพิพาทระหว่างไทย-ฝรั่งเศสเป็นไปได้ง่ายขึ้น ดังที่เวอร์เนย์ได้พูดว่า

...There was the question of the Guarantee to be settled, about which negotiations were now beginning. That, at all events, should be settled first.:if he came, but from the political point of view, he much doubted the wisdom of His Majesty coming to Europe before his country had time to settle down, and get into order,... It would almost appear as if he were coming round to appeal ad misericordium (to provoke pity) to the various Powers & of Europe, after having suffered a very severed loss at the hands of the French. Would it not be better to wait for a year longer before coming over...^๑

นอกจากนั้น การประหารของพระองค์ทำให้การเสด็จประพาสยุโรปต้องเลื่อนไปเช่นเดียวกัน จากวิกฤตการณ์ รศ.๑๑๒ ทำให้จุดประสงค์ของการเสด็จประพาสยุโรปของพระองค์เพิ่มขึ้น จากกระชับสัมพันธไมตรีกับผู้นำในยุโรปโดยทั่วไป มาเป็นการแสวงหาพันธมิตรที่จะสามารถมาต่อต้านฝรั่งเศสโดยตรง ซึ่งจะเห็นถึงพระราชประสงค์ของพระองค์จากบทโคลงที่พระองค์ทรงนิพนธ์ขึ้น และพระราชทานไปยัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

...เจ็บนานหนักอกผู้	บริรักษ์ ปวงแธ
คิดใคร่ลาลาญหัก	ปลัด เป็ลลิ่ง
ความเหนื่อยแห่งสุจัก	พลันสร้าง
อุจิกสู่ภาพ เบื้อง	หน้านั้นพลัน เขมม
เป็นผีสามยอดแล้ว	ยังราย ล่านอ
ปวดเจ็บใครจักหมาย	เชื่อได้
ใช่เป็นแต่ส่วนกาย	เคียรกัลลัด กลุ้มแฮ
ใครต่อเป็นจึงผู้	นั่นนั่นเห็นจริง

ตาบุดอกใหญ่ครึ่ง	บาทาอยู่เฮย
จึงบอจลีลา	คล้องไค้
เชิญผู้เมตตา	แกสัคว่างแฮ
ชักตะปุ่นีให้	ตั้งข้าอันขยม...

โครงการการเสด็จประพาสยุโรปของพระองค์เริ่มขึ้นอีกครั้งในปี ค.ศ. ๑๘๙๗ โดยกำหนดจะเสด็จประพาสประเทศต่างๆในยุโรป คือ อิตาลี ออสเตรีย สวิสเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยียม ฮอลแลนด์ อังกฤษ เยอรมันนี รัสเซีย สวีเดน เดนมาร์ก สเปน และปอร์ตุเกส โดยพระองค์ทรงมอบให้พระองค์เจ้า กรมพระสวัสดิโสภณเป็นคนจัดการรายละเอียดการเสด็จประพาสเมืองต่างๆด้วย ^๒

จุดประสงค์ใหญ่ของการเสด็จประพาสยุโรป คือ รัสเซีย และเยอรมัน เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า เป็นประเทศที่ใหญ่มีอำนาจในยุโรป หากพระองค์มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ของทั้งสองประเทศนี้ อาจทำให้ฝรั่งเศสเกรงใจขึ้นบ้าง จะสังเกตได้ว่าการเสด็จยุโรปครั้งนี้ ทรงเสด็จประเทศรัสเซียเป็นประเทศแรก นอกจากนั้นการเสด็จประพาสยุโรปของพระองค์ยังเป็นนโยบายอันหนึ่งของพระองค์ที่จะรักษาความมั่นคงของประเทศ ดังที่พระองค์ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

...การที่จะระงับปราบปรามปัจจามิตร อันมีอำนาจรุนแรงในครั้งนี้อันไม่ควรจะมุ่งหมายเลยที่จะเอาอำนาจปาก เข้าต่อสู้เอาคราวหนึ่งๆ เช่นที่ทำอยู่ทุกวันนี้ มีเหตุการณ์อันใดขึ้นก็ปิดเป่าได้เสียเพียงแต่รื้อร่อน เมื่อเสียงชนะก็เสมอตัว เสียงเขาไม่ขึ้นก็ยอม เขาขาดทุนเข้าไปทุกที การเช่นนี้ ใ้ชื่อว่ารู้จัดเจนก็หาไม่ ฝ่ายข้าศึก เขาก็ตั้งค่ายเขี่ยที่จะให้เป็นปากเสียงอยู่เสมอ เป็นอันหมดความ เห็นว่าจะมีที่สิ้นสุดลงเพียงใดก็ได้ และทั้งไม่ควรที่จะเอากำสังศาสตราวุธ การสู้รบด้วยมือ เป็นที่พึ่งอย่างเดียวอีกเหมือนกัน เพราะจะเอาอะไรมาเยียวยาทันทเวลาทันที่ได้ สิ่งที่จะนำมาเป็นที่พึ่งได้มีสำคัญอยู่แต่ อำนาจความดีที่เราจะบริหารจัดการให้เห็นปรากฏทั่วโลกกว่าเรายังมีความดี ความอุตสาหกรรมบริหารจัดการบ้านเมืองของเราอยู่จริงๆไว้ เป็นที่ป้องกันปากอันร้ายนี้ เมื่อใครจะข่มเหงย่ำยีก็จะมีผู้อื่นเข้าแทรกแซงช่วยเหลือ เป็นน้ำพิฆาน้ำแรงได้

๑. สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, พระกวีนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยศึกษา ๒๔๘๗), หน้า ๔๔.

๒. หจข., ร.๕ ฝ.๓๘/๒ รัชกาลที่ ๕- กรมพระสวัสดิโสภณ 6 February 1897.

ซึ่งมิใช่ช่วยซ้ำเติมแย่งยื้อเอาเป็นอาหาร... ๑

แม้ว่าความปลอดภัยของประเทศไทย จะได้รับการค้ำประกัน จากอังกฤษและฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๘๙๖ ก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ว่าการประกันครั้งนี้จะทำให้ประเทศไทยปลอดภัยหมดทั้งประเทศก็หาไม่ เพราะการตกลงระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสนั้น ทั้งสองประเทศตกลงกัน เฉพาะบริเวณที่ราบสองฝั่งลุ่มน้ำเจ้าพระยาเท่านั้น ไม่ได้รวมไปถึงบริเวณทางตะวันตกและทางใต้ของไทย ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้รัฐบาลไทยต้องทำสัญญาฉบับกับอังกฤษอีกครั้งหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๘๙๗ เพื่อค้ำประกันบริเวณตะวันตกและทางใต้ของไทย โดยรู้ว่าการตกลงทำสัญญาฉบับครั้งนี้ฝ่ายไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่แล้ว

กระนั้นก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ทรงมั่นใจในความปลอดภัยของประเทศไทย เพราะการรุกรานจากฝรั่งเศสไม่มีลักษณะที่คาดว่าจะลดลง ในทางตรงกันข้ามกลับเพิ่มขึ้นตลอด จึงทำให้พระองค์ทรงพยายามหาวิธีอื่นนอกจากการเสด็จประพาสยุโรป โดยพยายามที่จะให้ชาติมหาอำนาจ ๔ ชาติในขณะนั้น คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และรัสเซีย ร่วมกันค้ำประกันความเป็นเอกราชของประเทศไทย ซึ่ง มร.เกรอวิลล์ (George Greville) ราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ได้กล่าวถึงคำสนทนาระหว่างเขาและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. ๑๘๙๖ ว่า

...The King went on to say that he desired to live on the best of terms both England and France and he asked me to inquire whether Her Majesty's Government would be inclined to enter an agreement with France, Germany and Russia to guarantee the independence of Siam...and he thought it would be a good move as against possible French aggression...^๒

๑. พระราชหัตถ์เลขหา และหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี รศ. ๑๑๓-๑๑๔ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิwap, ๒๕๐๔), หน้า ๘๒-๘๓.

๒. F.O:069/195 Mr.Greville-Salisbury 24 April 1896.

ความคิดเช่นนี้ยังคงมีอยู่ตลอดมา แต่ยังไม่ได้มีการเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษอย่างจริงจังๆ จนกระทั่งได้เสนอความคิดนี้อีกครั้งหนึ่งใน ปี ค.ศ. ๑๘๘๔ คราวนี้อังกฤษได้แสดงความคิดคัดค้านเต็มที่ เพราะไม่ปรารถนาที่จะให้รัสเซีย และ เยอรมัน ซึ่งกำลังมีอิทธิพลต่อรัฐบาลไทยอยู่แล้ว มีเพิ่มขึ้นไปอีก แต่เหตุผลที่รัฐบาลอังกฤษตอบรัฐบาลไทยนั้นก็คือ ประเทศไทยปลอดภัยเพียงพอแล้วจากสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๔๖ และสัญญาฉบับปี ค.ศ. ๑๘๘๗ นอกจากนั้นการให้มหาวังนาจ ๔ ชาติประกันความเป็นเอกราชของไทยนั้น จะเป็นผลเสียต่อฝ่ายไทย เพราะจะทำให้มีอิสระน้อยลง ดังที่ซอลเบอรี่ (Lord Salisbury) ได้กล่าวไว้ว่า

...It supposed to me that existing agreement of 1896 between England-France and Secret- Arrangement between England and Siam under King and his country sufficiently secure against foreign aggression. Under a guarantee of four Powers, such as suggested, the King of Siam would be less independent than he is now. It would lead to each Power claiming some influence in the administration of the country and contrast beckoning between them which would not be for the benefit of Siam...

แม้ว่านโยบายที่จะให้ ๔ ชาติมหาวังนาจร่วมกันค้ำประกันความเป็นเอกราชของไทยไม่ได้ผลในทางตรงก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดนโยบายนี้ก็มิผลต่อรัฐบาลไทยในทางอ้อม ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ฝรั่งเศสไม่กล้าทำอะไรที่รุนแรงต่อรัฐบาลไทยเหมือนเมื่อวิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ เพราะสามารถทำให้ฝรั่งเศสตระหนักถึงความสัมพันธ์พิเศษที่รัฐบาลไทยมีต่ออังกฤษ รัสเซีย และ เยอรมัน ดังที่เจ้าพระยาอภัยราชา (M. Rolyn Jacquemyns) ที่ปรึกษาของไทยได้แสดงความเห็นไว้ว่า

...But circumstances are very different now from what there were in 1893. It is true that Siam has not developed her means of resistance against foreign aggression, and this is very unfortunate. But next to England, and next to Russia's personal sympathy for your Majesty, and Your Majesty's family, there is a third power which has the greatest interest in the

preservation of Siam's independence and integrity, namely Germany, and it is unlikely that M. Delcasse...without being sure beforehand that Powers will not object and that he will not run the risk of a new Fashoda...^๑

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าวิเทโศบายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินตลอดรัชกาล คือ การมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมหาอำนาจ ๓ ประเทศใหญ่ของยุโรป คือ

๑. อังกฤษ
๒. รัสเซีย
๓. เยอรมัน

เพื่อไว้คอบคานอำนาจของฝรั่งเศส

การดำเนินนโยบายกับอังกฤษ

ถ้าจะกล่าวถึงประเทศในยุโรปที่รัฐบาลไทยพิจารณาที่จะเป็นมิตรไว้ เพื่อถ่วงดุลอำนาจของฝรั่งเศสนั้น กล่าวได้ว่า อังกฤษเป็นชาติที่รัฐบาลไทยตระหนักถึงเป็นชาติแรก เพราะอังกฤษเป็นคู่แข่งที่สำคัญของฝรั่งเศส ในการแสวงหาอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มองกลับไปในช่วงตอนต้นของยุคล่าอาณานิคมในศตวรรษที่ ๑๙ ในอินโดจีนนั้น จะเห็นได้ว่าในระยะแรกรัฐบาลไทยมีนโยบายที่จะใช้ฝรั่งเศสมาคอบถ่วงดุลอำนาจของอังกฤษ เพราะในขณะนั้น อังกฤษกำลังแผ่ขยายอำนาจมาทางตะวันตกและทางใต้ของไทย คือ ใต้บังลังก์ของพม่าและมลายูแล้ว ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยอันตรายจากอังกฤษ จึงทรงมีพระราชดำริที่จะพึงอิทธิพลของฝรั่งเศสไว้คอบถ่วงดุลอำนาจของอังกฤษ แต่ครั้งถึงปลายรัชกาลของพระองค์ เหตุการณ์ต่างๆกลับเปลี่ยนเป็นตรงข้าม เพราะอังกฤษไม่ได้แสดงท่าทีให้เห็นอย่างเด่นชัดที่จะขยายอำนาจล่วงเข้ามาในอาณาเขตของไทย ในขณะที่ฝรั่งเศสกลับขยายดินแดนเข้ามาโดยไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งในตอนปลายรัชกาลของพระองค์ ไทยต้องเสียเขมรแก่ฝรั่งเศส

เหตุการณ์ในตอนต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความต้องการของฝรั่งเศสไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่มอริส แต่ฝรั่งเศสยังมีความปรารถนาที่จะได้ลาว หรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไปจากไทยอีก จากเหตุการณ์นี้ ทำให้รัฐบาลไทยเริ่มเปลี่ยนนโยบายจากการตั้งฝรั่งเศสมาถ่วงดุลอำนาจของอังกฤษ กลับกลายเป็นการตั้งอังกฤษมาถ่วงดุลอำนาจของฝรั่งเศสแทน ซึ่งจะสามารถเห็นนโยบายนี้ได้อย่างชัดเจน จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งข้าราชการต่างๆ มักจะนำความวุ่นวายต่างๆ ที่มีกับฝรั่งเศส เข้าปรึกษาอังกฤษเพื่อขอคำแนะนำ อังกฤษก็คอยให้คำปรึกษาอยู่เสมอ เพราะถือว่าเอกราชของประเทศไทยสำคัญต่อการค้าขายของตนมาก^๑ อย่างไรก็ตามแม้ว่าอังกฤษจะยังไม่คิดที่จะรวมประเทศไทยไปเป็นอาณานิคมของตน แต่อังกฤษก็ไม่ยอมปล่อยให้ชาติยุโรปอื่นๆ เข้ามามีอิทธิพลในเขตตะวันตกและทางใต้ของไทย นโยบายเช่นนี้ของอังกฤษมีมาก่อนวิกฤตการณ์เรือปืน รศ.๑๑๒ ลอร์ดซอสมอร์เคย์กล่าวกับ มร.เวอร์ดี ในปี ค.ศ.๑๘๘๑ ว่า อังกฤษยินดีที่จะช่วยไทยในเวลาที่มีเหตุการณ์วุ่นวายกับฝรั่งเศส แต่รัฐบาลไทยจะต้องสัญญาว่าจะไม่ยกเขตแดนของกรุงสยามให้แก่ใครก่อน จนกว่าจะแจ้งให้อังกฤษทราบก่อน^๒ แต่รัฐบาลไทยไม่สนใจข้อเสนอของอังกฤษเพราะในขณะนั้น มีนโยบายที่จะให้ชาติยุโรปอื่นๆ ร่วมกันประกันเอกราชของไทยมากกว่า นอกจากนั้นฝ่ายไทยยังพิจารณานโยบายของอังกฤษว่า ถ้าไทยยอมทำตามความประสงค์ของอังกฤษก็เท่ากับว่ายอม เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ดังที่สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมณีเจ้าหญิงอุบลรัตนราชกัญญาฯ ได้ทรงกล่าวกับกับตันโจนส์ ในพระราชหัตถเลขาที่มีถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

...ความข้อนี ข้าพระพุทธเจ้าตอบตัดโดยตรงว่า การที่จะบอกอังกฤษก่อนให้คิดช่วยนั้น ก็ไม่เห็นขัดข้องอันใด และไม่รังเกียจที่จะทำ แต่ที่จะสัญญาเช่นนั้นแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อแน่นแก่ใจว่า ไม่มีคนไทยสักคนหนึ่งผู้ซึ่งรู้จักเจ้านายของตน แลรักบ้านเมืองของตนนั้น จะยอมทำสัญญาเช่นนั้นได้ เพราะเหมือนหนึ่งยอมตัว เป็นเมืองขึ้นอังกฤษโดยไม่มีเหตุผลเลย...^๓

๑. ตปท., หมวดสนธิสัญญา แผนกสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส หน้า ๒.๓๐ พระดิษฎการภักดี-กรมท้าววงษ์ ๒๔ กรกฎาคม รศ.๑๑๐.

๒. เรื่องเดียวกัน.

๓. หจช., ร.๔ ต.๒/๒๐ กรมท้าววงษ์-รัชกาลที่ ๕ ๑๗ เมษายน รศ.๑๑๑.

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยกับข้อ เสนอของอังกฤษ เพราะทรงพิจารณาว่า

... เรื่องหนังสือสัญญาฉบับกับอังกฤษที่คิดนี้ เป็น เรื่องที่ปั่นป่วนใจ ทำให้ฉันทริตรองอยู่ตั้งแต่ รัชหนังสือจนวันที่ ๑๔ เกิดหวั่นไหวในใจไปว่า เมืองใหญ่กับเมืองน้อย ทำสัญญาฉบับช่วย อุดหนุนกันเช่นนี้ ยากที่จะให้แลเห็นอย่างอื่น นอกจากเป็นโปรเตกชั่น... แต่ฉันเห็นว่า ฝ่ายอังกฤษที่จะรับสัญญากับเราเช่นนั้น ไม่ได้ประโยชน์ประลักษ์ปัญหาคาดคิดสิ่งใด นอกจาก ที่จะกันไม่ให้เซตรแดนกระทบกันกับฝรั่งเศส เพราะเรายังคงคั่นอยู่ ดูไม่พอปรากฏเลย ประโยชน์ปัจจุบันกล่าวคือ เงินที่จะเสียค่าเมืองเหล่านี้ ตามที่มีสเดอเวอนีว่า ถ้าเซต แตนเหล่านี้ตามที่เขาคิดขึ้นมา ประโยชน์ภายหน้าคือ โปรเตกโตเรด...^๑

พระองค์ก็ยังคงมีความมั่นใจพระทัยว่า แม้ว่ารัฐบาลไทยจะไม่ยอมทำสัญญาเช่นนี้กับอังกฤษ อย่างไรก็ตามเสีย อังกฤษจะต้องช่วยไทยแน่นอน ในเวลาที่ไทยเกิดเหตุการณ์วุ่นวายกับฝรั่งเศส "ถ้าอังกฤษเห็นว่าเรา จะเสี่ยงพล้ำ ไหนเลยจะนิ่งได้"^๒

ถ้าพิจารณาใจความของข้อ เสนอจากอังกฤษครั้งนี้แล้ว จะสังเกตได้ว่ามีลักษณะเหมือนกับ ใจความของสัญญาฉบับระหว่างไทย-อังกฤษ ในปี ค.ศ. ๑๘๔๗ แต่การตกลงในปี ค.ศ. ๑๘๔๗ นั้นได้รับการ เห็นชอบจากทั้งสองฝ่าย เพราะทั้งอังกฤษและไทยมีผลประโยชน์ร่วมกันจากการทำสัญญาฉบับครั้งนี้ โดยเฉพาะฝ่ายไทย ซึ่งได้รับความเดือดร้อนหลังจากวิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ ที่ไทยไม่สามารถจะพึ่ง ความช่วยเหลือจากใครได้อย่างแท้จริง แม้แต่อังกฤษที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มั่นพระทัยก็ยังปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือ

ในช่วงที่เริ่มวิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ นั้น รัฐบาลหวังพึ่งความช่วยเหลือจากอังกฤษมาก เพราะ ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น รัฐบาลไทยมักจะรอพึ่งความเห็นจากอังกฤษก่อน เสมอตั้งที่สมเด็จพระเจ้า เทววงศ์ทรงกล่าวต่อทูตสยามที่ลอนดอนว่า

... ขอให้ไปหาเสนาบดีกรมต่างประเทศโดยเร็ว เพื่อที่จะสืบให้รู้แน่ แล้วโทรเลขตอบมาว่า อังกฤษจะให้ตั้งตัวอย่างไร เราทั้งหลายยังไม่ได้เป็นผู้ตื่นตกใจจนเกินขนาดในบัดนี้...^๓

๑. หจช., ร.๕ ต.๒/๒๐ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงศ์ ๒๑ เมษายน รศ. ๑๑๑.

๒. เรื่องเดียวกัน

๓. หจช., ร.๕ ฝ.๑๘.๑/๑ กรมเทววงศ์-ทูตสยามที่ลอนดอน ๗ เมษายน รศ. ๑๑๒.

ในระยะแรกที่เหตุการณ์ยังไม่มีอะไรรุนแรงมากนัก ฝ่ายอังกฤษก็ได้แต่คอยแนะนำให้ไทยส่งเรื่องราวต่างๆ ระหว่างไทย-ฝรั่งเศสไปให้ชาติที่เป็นกลางอื่นๆ กล่าวคือฝรั่งเศส โดยให้เหตุผลว่าถ้าอังกฤษทำเพียงประเทศเดียวจะไม่ได้ผล เมื่อฝ่ายไทยขอความเห็นจากอังกฤษว่า จะช่วยไทยหรือไม่ ถ้าฝรั่งเศสคิดจะยึดเมืองไทย อังกฤษไม่ตอบรับหรือปฏิเสธ แต่แนะนำให้ไทยยื่นคำร้องต่างๆ แทน นอกจากนั้นอังกฤษยังแนะนำไม่ให้ไทยใช้กำลัง เพราะอาจจะ เป็นสาเหตุให้ฝรั่งเศสสามารถนำม้าอั้งในการประกาศสงครามกับฝ่ายไทย ^๒

แต่เมื่อเหตุการณ์ระหว่างไทย-ฝรั่งเศสรุนแรงขึ้นตามลำดับ ฝ่ายไทยได้แต่หวังว่าอังกฤษจะต้องยื่นมือเข้าช่วยไทยสู้ฝรั่งเศสนั้น อังกฤษกลับไม่มีทีท่าว่าจะช่วยไทย ได้แต่แนะนำให้ไทยยอมตามคำเรียกร้องของฝรั่งเศสดังที่โรส เบอริได้กล่าวไว้ว่า

... เรื่องที่จะพูดกันนั้น บางทีจะเป็นการจำเป็นที่กรุงสยามจะต้องยอมผ่อนประโยชน์บ้าง สิ่งสองสิ่ง ซึ่งกรุงสยามถือว่าควรที่จะได้ เพราะการที่จะพูดให้ตกลงโดยปราณีปรานอม อันพอใจด้วยกันนั้นก็จะเป็นที่จะต้อง ผ่อนผันยกเว้นให้กันทั้งสองฝ่ายซึ่งจะตกลงได้... ^๓

เมื่อหวังความช่วยเหลือทางตรงจากอังกฤษไม่ได้ รัฐบาลไทยก็ดำเนินนโยบายทางอ้อม โดยพยายามให้พวกพ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาลงทุนในไทยร้องเรียนไปยังรัฐบาลอังกฤษ เพื่อให้รัฐบาลอังกฤษหันมาให้ความช่วยเหลือเพิ่มขึ้น เนื่องจากชาวอังกฤษเข้ามาลงทุนในไทยไว้มากมายนั้นเอง เพราะถ้าหากประเทศไทยตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสเมื่อไร เงินลงทุนจำนวนมากมายที่ตนได้ลงทุนไว้ในเมืองไทยจะต้องหมดไปทันที

อย่างไรก็ตาม อังกฤษก็ประกาศออกมาว่าจะไม่เข้าแทรกแซงวิกฤตการณ์ไทย-ฝรั่งเศส ดังที่ โรส เบอริได้กล่าวถึงการสนทนากับเดสตูเนล เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำอังกฤษว่า

๑. ดปท., หมวดสนธิสัญญา หมุ่สัญญาสยาม-ฝรั่งเศส, หน้า ๒.๔ พระยามหาโยธา-พระยาสุรียานุวัตร ๑๔ เมษายน รศ.๑๑๒.

๒. ดปท., หมวดสนธิสัญญา หมุ่สัญญาสยาม-ฝรั่งเศส, หน้า ๒.๔/๑๐ พระยามหาโยธา-กรมเทววงษ์ ๒๗ เมษายน รศ.๑๑๒.

๓. ดปท., หมวดสนธิสัญญา หมุ่สัญญาสยาม-ฝรั่งเศส, หน้า ๒.๔/๑๐ โรส เบอริ-พระยามหาโยธา ๕ พฤษภาคม รศ.๑๑๒.

...On this point, our discussion was purely academic, but I took occasion to repeat that we had not intervened France and Siam, hoping that matters would not proceed so far as to demand our intervention in any shape or form...^๑

เมื่ออังกฤษปฏิเสธที่จะช่วยไทยอย่างจริงจังแล้ว ทำให้ไทยต้องยอมรับตามคำขาดของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามข้อความในคำขาดของฝรั่งเศส รัฐบาลไทยก็ยังคงนำเข้าไปปรึกษากับอังกฤษ ซึ่งได้แต่แนะนำให้ไทยรับยอมตามคำขาดก่อนที่ฝรั่งเศสจะเรียกร้องเอาเพิ่มขึ้นกว่านี้อีก เหตุการณ์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าตราบไคตีผลประโยชน์ของอังกฤษยังไม่ถูกระทบกระเทือน อังกฤษจะไม่เข้าแทรกแซงเหตุการณ์ระหว่างไทย-ฝรั่งเศสโดยเด็ดขาด

ในระหว่างที่มีการตกลงทำสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเชื่อพระทัยว่าจะมีใครมาช่วยไทยทำสัญญาอย่างแท้จริง แม้แต่กับอังกฤษเอง พระองค์ทรงเชื่อว่าอังกฤษคงไม่ทำอะไรทั้งสิ้น นอกจากจะทำตัวเป็นกลางอย่างเดียวเท่านั้น

...ถึงว่าได้ข่าวโทรเลข โดยทางพระยาชลยุทธว่า ซาร์เปนซุระ ฉันทก็ยังไม่คิดเห็นได้เลยว่า จะเป็นซุระยิ่งกว่าอังกฤษ เชื่อว่าคงจะเท่าๆกัน คือ เมตตาที่สุด ก็ป้องกันความเป็นอิศรภาพเท่านั้น ไม่ได้คิดมุ่งหมายดินรนไปอย่างอื่น ยิ่งกว่าที่จะฟังดูทั้งสองฝ่ายยอม เมื่อจำเป็นจะต้องยินยอม โดยการบีบคั้นภายใน ณที่ใกล้ตัวเรา... เพราะอังกฤษคงไม่พูดเรื่องสัญญา คงจะคิดแต่เรื่องเมืองไทยอย่างเดียวที่จะให้ เป็นกลางไว้ ดังนี้ ฉันทเห็นจริงด้วยเพียงเท่านี้ ถึงโดยจะมีผู้ใดพูดเพียงใด กลัวจะไม่ไหวเสียแล้ว...^๒

ต่อมาเมื่ออังกฤษแสดงความจำนงในการจะช่วยเหลือฝ่ายไทยทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส ฝ่ายไทยก็รับด้วยความยินดี เพราะคิดว่าอย่างไรเสียก็คงจะดีกว่ารัฐบาลไทยเป็นฝ่ายเจรจากับฝรั่งเศสเอง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า "...ถ้าแม้เขาจะเห็นควรยอมเพียงใด ก็คงเป็นอย่างดีที่สุดที่เขาจะทำได้แล้ว คงดีกว่าที่ฝ่ายไทยจะทำได้เองเป็นแน่ ..."^๓

๑. F.O. 69/157 Rosebery-Mr.Phipps 28 June 1893.

๒. หจข., ร.๕ ฝ.๓๘/๒ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงษ์ ๖ กันยายน รศ.๑๑๒.

๓. หจข., ร.๕ ฝ.๑๘.๒/๓ กรมเทววงษ์-รัชกาลที่ ๕ ๘ กันยายน รศ.๑๑๒.

นอกจากนั้น สมเด็จพระ^{พระเจ้า}ท้าววงศ์ยังได้ทรงแนะนำไม่ให้จิตใจอังกฤษอีกด้วย "...ถ้าตกลงไปกับฝรั่งเศสในเหตุที่อังกฤษจะยกยิบขึ้นว่าไม่เชื่อฟังเขาแล้ว จะเกิดเหตุกับอังกฤษต่อไปอีก จะยิ่งลำบากมาก..."^๑

จากการปฏิเสธความช่วยเหลือของอังกฤษในวิกฤตการณ์ รศ.๑๑๒ นี้ มีผลต่อความรู้สึกของคนไทยโดยทั่วไป ทั้งนี้จากการสังเกตของ มร.สก๊อต ได้กล่าวว่า

...There is no dispute that a certain amount of anti English feeling exists in Siam ; of has been created there by recent events...^๒

แสดงให้เห็นว่าคนไทยเริ่มต่อต้านชาวอังกฤษ รวมทั้งพวกเจ้านายในราชสำนักก็ไม่ได้ไว้เนื้อเชื่อใจอังกฤษตั้งแต่ก่อน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความรู้สึกโดยทั่วไปจะไม่เชื่อใจว่า อังกฤษจะช่วยไทยอย่างจริงใจก็ตาม รัฐบาลไทยก็ยังคงมีความคิดที่จะให้อังกฤษประกันความเป็นเอกราชของไทย^๓ เพราะฝ่ายไทยตระหนักดีว่า ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสกำลังคุม เขิงกันเองโดยปริยายอยู่แล้ว ซึ่งย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ทั้งสองฝ่ายคงจะไม่ยอมให้ฝ่ายหนึ่งล่วงล้ำเข้ามาในอาณาเขตของไทยก่อนตน ขณะเดียวกันก็ไม่มีใครคิดจะยกทหารล่วงล้ำเข้ามาเช่นกัน^๔ เพื่อความมั่นใจในเอกราชของไทยเอง จึงทำให้รัฐบาลไทยต้องการที่จะให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันด้วยลายลักษณ์อักษรมากกว่า นอกจากนั้นจากการที่กองทัพของอังกฤษมีกำลังมากกว่าฝรั่งเศส ก็ย่อมจะทำให้ฝรั่งเศสเกรงใจอังกฤษไม่กล้าที่จะทำอะไรรุนแรง^๕

๑. หจช., ร.๕ ฝ.๑๔.๒/๓ กรมเทววงศ์-รัชกาลที่ ๕ ๔ กันยายน รศ.๑๑๒.

๒. F.O. 69/153 Mr.Scott-Earl of Rosebery 28 January 1894.

๓. หจช., ร.๕ ฝ.๑๔.๒/๒ กรมเทววงศ์-พระยามหาโยธา ๖ กุมภาพันธ์ รศ.๑๑๓.

๔. หจช., ร.๕ กต.๔๐/๖๗ กรมเทววงศ์-กรมพระสวัสดิ์ ๒๓ พฤษภาคม รศ.๑๑๔.

๕. หจช., ร.๕ ฝ.๑/๘ กรมพระสวัสดิ์โสภณ-กรมเทววงศ์ ๕ เมษายน รศ.๑๑๔.

แต่ความไม่แน่ใจในความช่วยเหลือของอังกฤษก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะถึงอย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยก็แน่ใจอยู่เสมอว่า อังกฤษจะไม่ทำสงครามกับฝรั่งเศสจากสาเหตุของประเทศไทยแน่นอน ดังที่พระองค์เจ้ากรมพระสวัสดิโสภณได้ทรงกล่าวว่

...England will not be drawn into a war with France or with any nation by another nation. If she will fight, she will choose her own line to fight. There are many things we can ask and get from England but not a promise... ๑

ภายหลังการตกลงประกันความเป็นกลางเกี่ยวกับอาณาเขตส่วนหนึ่งของประเทศไทย ระหว่างอังกฤษ-ฝรั่งเศส ในวันที่ ๑๕ มกราคม ค.ศ. ๑๘๙๖ ฝ่ายไทยก็รู้สึกพอใจ แม้ว่าจะไม่ได้มีส่วนร่วมในข้อตกลงครั้งนี้ก็ตาม และรู้สึกว่าการประกันอาณาบริเวณเพียงเล็กน้อยยังดีกว่าไม่มีเลย ดังที่พระองค์เจ้ากรมพระสวัสดิโสภณได้ทรงกล่าวว่

...I will not tell you all that I think of the arrangement but I will tell you some for I can't help it. You will understand me if I use the idiom "Half a loaf is better than no loaf at all..." ๒

แสดงว่าความรู้สึกของไทยหวนกลับมาไว้เนื้อเชื่อใจอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง เพราะนอกจากความรู้สึกของพระองค์เจ้ากรมพระสวัสดิโสภณแล้ว สมเด็จพระนางเจ้า ^{พระบาท} เจริญวงศ์ยังทรงแสดงความไว้เนื้อเชื่อใจอังกฤษเต็มที่เช่นเดียวกัน

...With England, I have not much to fear of her insincerity, and as the Malay Peninsula is open to be attacked by many other Powers, the convention would be good in all its way.

...the Convention ought to extend to all the unguaranteed portions of Siam... ๓

๑. หจข., ร.๕ ฝ.๓๘/๒ กรมพระสวัสดิโสภณ-พระองค์เจ้ารพีพัฒน ๒๕ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๙๕.

๒. หจข., ร.๕ ด.๓๘/๒ กรมพระสวัสดิโสภณ-พระองค์เจ้ารพีพัฒน ๓๑ มกราคม ค.ศ. ๑๘๙๖

๓. ตปท., หมวดสนธิสัญญา หมุ่สยาม-อังกฤษ, แฟ้ม ๑.๔ กรมเทววงษ์-Jacquemyn

จากการที่ข้อตกลงระหว่างอังกฤษ-ฝรั่งเศสในปี ค.ศ.๑๘๔๖ ไม่ได้กล่าวถึงตะวันตกและทางใต้ของไทย จึงเป็นสาเหตุทำให้รัฐบาลไทยพยายามให้อังกฤษคำประกันบริเวณนี้ ในที่สุดจากผลประโยชน์ส่วนตัวของทั้งสองประเทศดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่แล้ว จึงทำให้ทั้งอังกฤษและไทยตกลงทำสนธิสัญญาลับซึ่งกันและกันในวันที่ ๖ เมษายน ค.ศ.๑๘๔๗

สนธิสัญญาลับปี ค.ศ.๑๘๔๖ และสนธิสัญญาลับฉบับปี ค.ศ.๑๘๔๗ ก็ยังไม่สามารถทำให้รัฐบาลไทยแน่ใจในความปลอดภัยของประเทศได้ เพราะฉะนั้นจึงมีความคิดที่จะให้ชาติใหญ่ในยุโรป ๔ ชาติ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และรัสเซีย ร่วมกันประกันความเป็นเอกราชของไทย รัฐบาลไทยจึงได้เสนอความคิดนี้ไปยังรัฐบาลอังกฤษ แต่อังกฤษไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของไทย เพราะถ้ามีการร่วมกันประกันโดย ๔ มหาอำนาจแล้ว ก็เท่ากับเป็นการให้อีก ๒ ชาติ คือ เยอรมัน และรัสเซีย ซึ่งมีอิทธิพลอยู่แล้วมีมากขึ้นไปอีก ดังนั้น ขอสเบอร์จึงตอบไม่เห็นด้วยกับความคิดของไทยครั้งนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงคาดการณ์ล่วงหน้าแล้วว่าฝ่ายอังกฤษจะต้องตอบไม่เห็นด้วยแน่นอน

...เมื่อวานนี้ได้พบทูตอังกฤษเขาบอกว่า ลอร์ดขอสเบอร์ไม่เห็นดีในการที่จะให้กันตี ๔ ชาติ เพราะถ้าวิวาทกันจะไม่เป็นคุณแก่เรา ถ้าตกลงกับฝรั่งเศสได้ สัญญาลับเรื่องแหลมมลายูก็เป็นอันพอแล้ว การอันนี้ไม่ผิดที่เราคาด แต่จะพูดอะไรต่อไปก็เหินหาประโยชน์ไม่ ควรคิดไว้เวลาอื่นต่อไป... ๑

ดังนั้น ความคิดที่จะให้มี ๔ ชาติประกันเอกราชของไทยก็ต้องล้มเลิกไป เพราะอังกฤษไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของฝ่ายไทย

ในปี ค.ศ.๑๘๕๑ รัฐบาลไทยยังคงไม่สามารถยุติปัญหาเรื่องเมืองจันทบุรีกับฝรั่งเศส จึงทำให้มีความพยายามที่จะให้ลอร์ดแลนสโดว์ (Lord Lansdown) นายกรัฐมนตรีอังกฤษในระบอบนั้นเข้ามาแก้ปัญหาของไทย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยว่าอังกฤษจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวอีกแน่นอน

...ถึงแม้การอันนี้เป็นที่น่ากลัวอันตรายแก่เมืองเราอยู่จริง แต่เรายังไม่ใคร่แลเห็นว่า

ลอร์ดแลนสเดานจะได้เดินกระบวนการเรื่องเมืองไทยให้แปลกไปจากลอร์ดซอลสบูรี แท้จริง เราได้สนทนากับลอร์ดซอลสบูรีเมื่อปี ๑๘๘๗ ท่านได้กล่าวชัดเจนว่า การเรื่องเมืองไทยเราควร จะอุสาหจัดการกับฝรั่งเศสเอง ที่อังกฤษเข้าไปเกี่ยวข้องกับอันหนึ่งอันใดได้ เว้นไว้แต่ลอร์ดแลน- สเดานจะได้เปลี่ยนความคิดใหม่แปลกจากความคิดเดิมของลอร์ดซอลสบูรี...

แม้อังกฤษจะแสดงให้เห็นว่ายังไม่ปรารถนาจะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับปัญหาระหว่างไทย-ฝรั่งเศส แต่อังกฤษก็คงตระหนักดีว่าตนยังคงเป็นชาติที่ประเทศไทยยังคงหวังพึ่งพิงอยู่เสมอ "...The general policy of the Government continues favourable to Great Britain..."

หลังจากการนำตัวเองเข้าไปผูกพันอย่างใกล้ชิดกับอังกฤษโดยการทำสัญญาฉบับกับอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๘๘๗ แล้ว ต่อมาจึงเริ่มตระหนักถึงความเสียหายเปรียบในทางเศรษฐกิจของคนที่ไม่สามารถจะให้ สัมปทานแก่ชาติยุโรปอื่นนอกจากอังกฤษ เพราะในระหว่างที่ทำสัญญากับอังกฤษนั้น ไทยไม่ได้ตระหนัก ถึงความเสียหายทางเศรษฐกิจ คำนี้แต่ความปลอดภัยของประเทศเท่านั้น นอกจากนั้นไทยยังไม่ได้คาด การณ์ล่วงหน้าถึงความยุ่งยากทางเศรษฐกิจที่จะตามมาอีกด้วย ดังนั้นเมื่อตระหนักถึงความเสียหาย เปรียบ ต่างๆจึงทำให้ไทยพยายามยกเลิกสัญญาฉบับนี้ในปี ค.ศ. ๑๘๙๐ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ไทยพยายาม ยกเลิกสัญญาฉบับนี้ คือ ในระยะนั้นความก้าวหน้าของการตกลงยุติข้อพิพาทต่างๆระหว่างไทย-ฝรั่งเศส มีลักษณะที่คาดว่าจะสามารถตกลงกันได้ ทำให้ไทยเกรงว่าหากฝรั่งเศสล่วงรู้ถึงสัญญาฉบับระหว่างไทย-อังกฤษ อาจจะทำให้ความก้าวหน้าของการเจรจายุติไปลงปริยาย เพราะฉะนั้นจากสาเหตุสองประการดังกล่าว จึงทำให้ไทยพยายามจะล้มเลิกสัญญาฉบับ เพราะครั้งหนึ่งอังกฤษเคยมีความปรารถนาที่จะตีพิมพ์สัญญาฉบับ ฉบับนี้ ซึ่งอาร์เชอร์ (Sir Wm. J. Archer) ราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ได้เคยรายงานไป ให้เมืองแม่ของตนถึงความไม่พอใจของฝ่ายไทยที่อังกฤษจะตีพิมพ์สัญญาฉบับ

๑. หจช., ร.๕ ต.๒/๒๑ รัชกาลที่ ๕-Verney April 1901.

๒. F.O. 69/215 Mr. Archer-Marquis of Landsdown 3 April 1901.

๓. F.O. 69/226 Report from Mr. Archer 20 October 1902.

จากสาเหตุต่างๆ เหล่านี้ ทำให้รัฐบาลไทยตัดสินใจที่จะขอยกเลิกสัญญาฉบับอังกฤษ แต่ฝ่ายอังกฤษคือ ลอร์ดแลนสเดอว์นไม่ยอมเลิกสัญญาฉบับ ทั้งยังกล่าวว่าตนไม่เห็นเหตุผลอะไรที่ฝ่ายไทยจะเลิกสัญญาฉบับฉบับนี้ แล้วไปทำสัญญาใหม่กับฝรั่งเศส เพื่อยุติกรณีพิพาทต่างๆ แทน

...We had got the Secret Treaty of 1897 which was sufficient for our purposes, and I failed to see why we should be asked to get rid of that Treaty, and to negotiate a new one (which, if it were exactly to balance the Franco-Siamese Treaty, would probably give us less than we had exactly), merely in order to save the French Treaty from shipwreck...

อย่างไรก็ตาม ไทยก็ยังคงต้องพึ่งอังกฤษในการตกลงทำสัญญากับฝรั่งเศส แม้ว่าปฏิกิริยาที่อังกฤษตอบโต้การกระทำของไทยจะเป็นเช่นเดิมก็ตาม คือ การไม่เต็มใจช่วยเหลือเท่าที่ควร ดังในคราวที่ฝ่ายไทยให้อังกฤษช่วยเหลือจากฝรั่งเศส เรื่องเมืองจันทบุรี อังกฤษตอบว่าไม่ขัดข้องที่จะช่วยเหลือ แต่ตนจะบอกกับฝรั่งเศสว่าฝ่ายไทยให้มาเจรจา และไม่รับปากว่าการเจรจาจะสำเร็จหรือไม่^๒

หลังจากที่ไทยสามารถตกลงกับฝรั่งเศสได้ในกรณีจันทบุรีในปี ค.ศ. ๑๙๐๔ แต่ต่อมาฝรั่งเศสกลับถอนทหารไปตั้งมั่นที่เมืองตราดแทน ฝ่ายไทยก็นำเหตุการณ์ดังกล่าวเข้าปรึกษากับอังกฤษ ให้ช่วยเหลือจากฝรั่งเศสในกรณีเมืองตราด แต่อังกฤษกลับตอบปฏิเสธ เพราะในขณะนั้นอังกฤษกำลังมีความปรารถนาที่จะยึดเขตอิทธิพลในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยากับฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง จึงทำให้บอกปฏิเสธการขอความช่วยเหลือของไทย^๓

ภายหลังที่ไทยสามารถยุติข้อบาดหมางต่างๆ กับฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๙๐๗ แล้ว ความต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษก็ลดน้อยลงตามลำดับ จนในปี ค.ศ. ๑๙๐๙ รัฐบาลไทยก็สามารถยุติ

๑. F.O. 69/226 Lord Lansdowne-M. Paget 25 November '190q.

๒. ตปท., หมวดสนธิสัญญา หมู่สยาม-ฝรั่งเศส, หน้า ๒.๑๓/๗ กรมเทววงษ์-กรมขุนสมมติ

๔ ธันวาคม รศ. ๑๒๒.

๓. หจข., ร.๕ ผ.๑๔/๗ พระยาสุรียานุวัตร-กรมเทววงษ์ ๑๔ เมษายน รศ. ๑๒๓.

ข้อบาดหมางกับอังกฤษได้อีกกรณีหนึ่งโดยการยก ๔ รัฐทางใต้ให้แก่อังกฤษ เพื่อแลกเปลี่ยนสิทธิทาง
ศาลบางอย่างกลับคืนมา รวมทั้งการยกเลิกสัญญาลับด้วย หลังจากนั้นไทยก็ไม่มีความปรารถนาที่จะขอ
ความช่วยเหลือจากอังกฤษอีก เพราะข้อวิวาทบาดหมางต่าง ๆ ระหว่างไทย-ฝรั่งเศส หรือ ไทย-อังกฤษ
ก็ได้ลดน้อยไปมาก ตราบจนสิ้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. ๑๘๙๐

อาจกล่าวได้ว่าตลอดรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวต่างชาติที่มี
อิทธิพลต่อราชสำนักของไทยมากที่สุดได้แก่ อังกฤษ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากความบาดหมางระหว่างไทย-
ฝรั่งเศส ที่เป็นสาเหตุผลักดันให้รัฐบาลไทยหันไปขอความช่วยเหลือต่างๆ จากอังกฤษ ดังที่สโตรเบล
(Edward Strobel) ที่ปรึกษาราชการคนหนึ่งของไทย ได้สรุปความเห็นของเขาไว้ว่า

...What has been most admirable in the policy of the British
Government in reference to Siam and one of the reasons why
Great Britain now occupies so influential a position in the
country, is the practical method which it has applied to the
solution of the problems which have arisen between the two
countries... ๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑. ดปท., หมวดสนธิสัญญา หนังสือสยาม-อังกฤษ, หน้า ๑.๘ บันทึกของ
Edward Strobel, 11 September 1905.

การดำเนินนโยบายกับรัสเซีย

สัมพันธภาพระหว่างไทย-รัสเซีย เริ่มต้นเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๘๖๓^๑ ซึ่งอยู่ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศนี้ในระยะนั้น เป็นไปอย่างผิวเผิน เพราะรัสเซียเพียงแต่ส่งเรือรบสองลำเข้ามาศึกษาประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การส่งเรือรบเข้ามาของรัสเซียครั้งนี้มีสาเหตุมาจากรัสเซียเริ่มสนใจที่จะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศต่างๆ ในแถบนี้ ขณะที่เรือรบสองลำทำการสำรวจบริเวณนี้ ก็ได้้นำเรือมาแวะจอดเทียบท่าที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้นเป็นต้นมาความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศก็หยุดชะงักไป เพราะทั้งสองฝ่ายไม่มีความสัมพันธ์ทางการ เมืองหรือทางเศรษฐกิจที่จะช่วยให้คงมีสัมพันธภาพต่อไปดังเช่นประเทศอื่นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศนี้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังจริงๆ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวนี้ความสัมพันธ์เต็มไปด้วยความสนิทสนม เพราะกษัตริย์ของทั้งสองประเทศเคยไปเยือนซึ่งกันและกัน ^{พ.ศ. ๑๘๘๘} ข้าราชการรัสเซียในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเป็นมกุฎราชกุมารอยู่นั้น ได้เสด็จประพาสเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี ค.ศ. ๑๘๘๐ ในระหว่างที่ทรงเสด็จประพาสนั้นพระองค์ได้ทรงแวะประเทศไทยด้วย เพื่อเป็นการตอบแทนการเสด็จมาเยือนของซาร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเยือนประเทศรัสเซียเป็นประเทศแรก ในคราวที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรปอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. ๑๘๘๗

สภาพทางการเมืองโดยทั่วไปในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่า กำลังอยู่ในระหว่างอันตราย เพราะอิทธิพลของมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศสที่มีอาณาเขตกว้างไกล ล้อมรอบชายแดนของประเทศไทยทั้งทางตะวันตก ใต้ และตะวันออกตามลำดับ แม้ว่าจะตกอยู่ในสภาวะลำบาก รัฐบาลไทยก็ยังมีความคิดที่จะพึ่งอิทธิพลของอังกฤษไว้คอยถ่วงอำนาจของฝรั่งเศส ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยก็ไม่มั่นใจถึงมิตรภาพของอังกฤษที่มีต่อรัฐบาลไทยว่าจะจริงใจต่อตนเพียงไร

๑. เอ การชวา และ ล. กอเซตโกฟ, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียกับประเทศไทย. แปลโดย เสฐียร พันธีรชัย (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๓.

ประจวบกับในขณะนั้น รัฐบาลไทยได้ข่าวว่ามกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียกำลังจะเสด็จประพาส เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้รัฐบาลไทยมีความปรารถนาจะใ้มีมหาอำนาจที่สาม เข้ามาแทรกแซงทางด้านการเมืองในภูมิภาคนี้ เพราะคิดว่าอาจจะทำให้ฝรั่งเศสลดทอนที่อันแข็งแกร่งต่อรัฐบาลไทยได้บ้าง เนื่องจากรัสเซียก็เป็นมหาอำนาจชาติหนึ่งของยุโรป ประกอบกับการที่รัสเซียไม่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ จึงทำให้ไทยคิดว่าการเข้าแทรกแซงของรัสเซียอาจเป็นผลสำเร็จ

ด้วยความคิดดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงพยายามหาทุกวิถีทางที่จะให้มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียเสด็จแวะประเทศไทย ในขณะที่พระองค์เสด็จประพาส เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี ค.ศ. ๑๘๘๐ แต่ได้เกิดเหตุการณ์ที่เกือบจะทำให้มกุฎราชกุมารรัสเซียไม่เสด็จแวะประเทศไทย เพราะจากข่าวลือเกี่ยวกับการระบาดของอหิวาตกโรคในประเทศไทย อย่างไรก็ตามแม้จะมีข่าวลือออกมาก็ไม่ทำให้รัฐบาลไทยยอม เลิกล้มความตั้งใจที่จะให้มกุฎราชกุมารรัสเซียเสด็จแวะเมืองไทยดังที่สมเด็จพระนางเจ้าจรัสฯ ได้ทรงกล่าวว่า

...ภายหลังฉันได้รับโทรเลขหลวงสุรียานุวัตรบอกมาว่า คอเวอนแมนต์รัสเซียให้บอกเป็นที่เสียใจนักกว่า ขารวิตจะมาเผื่อไม่ได้ เพราะกลัวอหิวาตกโรคที่มีอยู่ในกรุงสยาม แลฉันได้ถามทูตอังกฤษไว้แต่ก่อนแล้วว่า คอเวอนเนอสิงคโปร์ถามแลเขาตอบเรื่องโรคนี้ในเมืองเราว่า กระไร...การที่จะล่อให้มาได้เท่าใด ก็ได้ทำทุกอย่างแล้ว... ๑

นอกจากนั้นรัฐบาลไทยยังได้ให้พระยาสุรียานุวัตร ทูตไทยที่ปารีสบอกข่าวกับเคาน์มูราเวียฟ ทูตรัสเซียที่กรุงปารีสว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะจัดงานต้อนรับมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียอย่างสมพระเกียรติ หากพระองค์จะเสด็จแวะประเทศไทย ๒

ในที่สุดมกุฎราชกุมารรัสเซียก็เสด็จแวะประเทศไทยตามความปรารถนาของฝ่ายไทย หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชสาส์นไปยังรัสเซีย แสดงความรู้สึกยินดีที่ได้รับเกียรติจากรัสเซีย และยินดีที่ได้จัดงานต้อนรับมกุฎราชกุมารรัสเซีย และทรงปรารถนาว่า

๑. หจข., ร.๕ ต.๒.๓/๑ กรมเทววงษ์-กรมตำรวจ ๒๑ กุมภาพันธ์ รศ. ๑๐๕.

๒. หจข., ร.๕ ต.๒.๓/๑ หลวงสุรียานุวัตร-กรมเทววงษ์ ๑๓ ตุลาคม รศ. ๑๐๕.

ไมตรีของทั้งสองประเทศจะมีมากกว่าเดิมด้วย

...ด้วยกรุงสยามมีความยินดีเป็นอันมาก และมีเกียรติยศอย่างสูงที่ได้รับพระราชสาส์นของกรุงรัสเซีย...แห่งเรื่องราชอิศริยาภรณ์ชื่อ เซนต์แอนดรี ของกรุงรัสเซีย...ทำให้กรุงสยามมีความปราถนาอย่างยิ่งอยู่ทั้งสิ้นที่จะหาโอกาสสำแดงให้กรุงรัสเซียเห็นจริงว่า มีความนับถือแลรักใคร่ในกรุงรัสเซีย...เสด็จเที่ยวไป จึงเป็นโอกาสที่ปราถนา.... ในการที่จะจัดกระทำการทุกอย่างที่กรุงสยามจะพึงกระทำได้ เพื่อให้เป็นที่ปราศจากที่เสียทั้งสิ้น แลเป็นความสุขสำราญของพระบรมโอรสาธิราช ในเวลาที่ประพาสอยู่ในกรุงสยาม.... เป็นพยานที่หมายนำพระไทยใบตรีอย่างยั้งของกรุงรัสเซียที่ได้มีต่อกรุงสยาม...

หลังจากนั้นพระราชไมตรีอันสนิทสนมก็เริ่มขึ้นระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับมกุฎราชกุมารรัสเซีย โดยเริ่มทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับการค้าขาย และเข้ามาตั้งกงสุลในเมืองไทยด้วย

รัฐบาลไทยพยายามที่จะให้ไมตรีระหว่างสองประเทศแน่นแฟ้น โดยการให้สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชานูภาพเสด็จแวะรัสเซีย ในคราวที่สมเด็จพระยาคดำรงราชานูภาพเสด็จยุโรปในปี ค.ศ. ๑๘๘๑ จากวิเทโศบายทางการทูตของไทยในระบายนั้น มีผลตั้งที่รัฐบาลได้ปราถนาไว้ เพราะอังกฤษเริ่มระแวงความสัมพันธ์อันที่มิตรที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วระหว่างไทยกับรัสเซีย ทั้งนี้เนื่องจากการที่ทั้งสองประเทศไม่มีผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจร่วมกันที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างรวดเร็วได้ จากความสงสัยต่างๆเหล่านี้ ทำให้อังกฤษถึงกับเอ่ยปากถามถึงเรื่องนี้^๒

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระทัยกับความหวาดระแวงของอังกฤษ เพราะจากความหวาดระแวงอันนี้ ทำให้อังกฤษปฏิบัติต่อไทยดีขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะในระหว่างที่สมเด็จพระยาคดำรงราชานูภาพเสด็จยุโรป ดังที่ทรงกล่าวไว้

...เรื่องให้อังกฤษมีความสงไสยในการที่เธอเสด็จไปเมืองรัสเซียว่าจะเป็นการเจรจาความเมืองต่อกันนั้น หนังสือพิมพ์ลงความว่าไม่มีการเช่นนั้น ก็เป็นการดีแล้ว ถึงจะเป็นการที่มี

๑. หจช., ร.๕ สมุดสารบันเทิงพิเศษ เล่ม ๑๔ รัช.๑๐๘-๑๒๐, พระราชสาส์นที่มีไปยังกรุงรัสเซีย ๑๔ กรกฎาคม รัช.๑๑๐.

๒. หจช., ร.๕ ต.๑๒.๑/๑ กรมดำรง-รัชกาลที่ ๕ ๒๘ กรกฎาคม รัช.๑๑๐.

เกี่ยวข้องกับพุดถึงการบ้านเมืองได้อยู่แล้วก็ดี แต่ทำให้หมดเหตุที่อังกฤษจะพากันกาหลงไสย
เป็นการแบ่งเบาไปได้มาก ถ้าอังกฤษสงไสยฤาคิดเห็นว่า ไทยเราเล่นกับรัสเซียแล้ว ก็
ตะกรุมตะกรามรุกรามมาหาเหตุรวบรวดเอาได้ในเวลาที่ฝ่ายเราไม่ได้เตรียมตัวพร้อม แต่
ที่จะทำให้อังกฤษสิ้นสงไสยเสียทีเดียวนั้นก็ไม่ได้ ให้มีให้แน่แต่ความสงไสยในใจเขาเองอยู่เช่น
นี้ เขาก็จะเกรงใจฝ่ายไทยเราขึ้นได้มาก ทั้งจะมีความนับน้าถือตาขึ้น เห็นได้ชัดเจนในการ
ที่เธอเสด็จครั้งนี้ สังเกตดูคนราชการอังกฤษเอาใจใส่มากกว่าที่ไทยได้ไปราชการแต่ก่อนทุก
อย่าง ก็เพราะเรื่องที่จะไปรัสเซียเท่านั้น... ๑

ในการเสด็จไปยุโรปของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ ๕ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงมีรับสั่งให้เสด็จรัสเซียเป็นประเทศแรก ๒ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเจตนาของพระองค์ที่จะ
ให้ทั้งสองประเทศมีไมตรีอย่างใกล้ชิด แต่ก็มีเหตุขัดข้อง เพราะซาร์ยังไม่ว่างพอที่จะรับเสด็จ จึงทำ
ให้สมเด็จพระบรมราชาธิบดีต้องทรงเลื่อนหมายกำหนดการเพราะหมายกำหนดเวลาที่ซาร์แห่งรัสเซีย
กำหนดนั้นตรงกับฤดูหนาว

ในระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปนั้น มีข่าวที่ทำให้รัฐบาลไทยเป็นกังวลถึงความเป็นไมตรี
ของทั้งสองประเทศ เพราะได้ข่าวมาว่ารัสเซียกับฝรั่งเศสได้ตกลงทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกัน ฝ่าย
ไทยวิตกว่าถ้าหากสนธิสัญญาฉบับนี้เป็นผลสำเร็จ ทั้งสองประเทศอาจร่วมมือกันต่อต้านอังกฤษ โดยรัสเซีย
เข้าโจมตีอินเดีย ในขณะที่ฝรั่งเศสเข้าโจมตีไทย ๓

ระหว่างที่เกิดวิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง
ขอให้ซาร์แห่งรัสเซียเข้าช่วยไกล่เกลี่ย เพราะทรงเห็นว่าจากการที่รัสเซียและฝรั่งเศสเป็นพันธมิตร
กันตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๙๑ อาจทำให้การเข้ามาไกล่เกลี่ยของรัสเซียสามารถทำให้ฝรั่งเศสเชื่อถือได้บ้าง
ดังนั้นจึงทรงมีพระราชโทรเลขถึงซาร์แห่งรัสเซียว่า

๑. หจข., ร.๕ ต.๑๒.๑/๑ รัชกาลที่ ๕-กรมดำรง สิงหาคม รศ. ๑๑๐.
๒. หจข., ร.๕ ต.๑๒.๑/๑ พระยาสุริยานุวัตร-กรมดำรง ๒ กันยายน รศ. ๑๑๐.
๓. หจข., ร.๕ ต.๑๒.๑/๑ กรมเทเวศย์-กรมดำรง ๒๔ สิงหาคม รศ. ๑๑๐.

...ขอพระเจ้าชษฐาธิราชได้ทรงพระเมตตาช่วยคิดกันอย่าให้ถึงซึ่งเลือดตกกันอีกต่อไป แลขอ
ให้ได้รับความสงบเรียบร้อยในเมืองนี้ด้วย. ๑

เมื่อซาร์แห่งรัสเซียได้รับพระราชโทรเลขจากพระองค์ ก็ทรงตอบพระราชโทรเลขว่าทรงยินดีที่จะช่วย
ทำให้เกิดความสงบในประเทศไทย ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชโทรเลข
ตอบกลับไปว่า ทรงรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณซาร์ และทรงแน่ใจว่าการช่วยเหลือของซาร์จะเป็นผลสำเร็จ

...I have no doubt that the very kind wished of Your Majesty have
contributed to this result, and I pray You to accept the expression
of my sentiments of affection and of my high esteem which I hope to
be able one day to bring to Your Majesty the personal testimony,
with that of my gratitude for Your content and precious friendship... ๒

มีข้อน่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียจะเป็นไปในทางไมตรีส่วนพระองค์
ระหว่างพระมหากษัตริย์ของทั้งสองประเทศมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ชาติอื่นๆ ซึ่งจะเป็นใน
ด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาล-รัฐบาล จากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างไทย-รัสเซียในข้อนี้
จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถ์ว่าอิทธิพลของรัสเซีย
จะช่วยเอกราชของประเทศไทยไว้ได้

นอกจากนั้น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของไทยหลายพระองค์ เช่น พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์ยัง
ทรงสนับสนุนให้รัฐบาลไทยขอความช่วยเหลือจากรัสเซียอีกด้วย อันมีสาเหตุจากการเรียกร้องอย่าง
เลยขอบเขตของฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ รศ.๑๑๒ โดยเห็นว่าความเป็นมิตรระหว่างรัสเซีย-ฝรั่งเศส
อาจทำให้ฝรั่งเศสเกรงใจคำขอร้องของรัสเซียในกรณีของไทยได้บ้าง " นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุ
รังษี ยังได้ถวายคำปรึกษาแก่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวที่จะมีพิธีบรมราชา
ภิเษกซาร์องค์ใหม่ของรัสเซียว่า รัฐบาลไทยควรจะถวายตราจุลจอมเกล้าฯ เพื่อเป็นการแสดงถึง

๑. หจช., ร.๕ ฝ.๑/๔ กรมเทววงษ์-พระองค์เจ้าวัฒนา ๗ สิงหาคม รศ.๑๑๒.

๒. หจช., ร.๕ ฝ.๑/๔ รัชกาลที่ ๕-ซาร์แห่งรัสเซีย 10 August 1893.

๓. หจช., ร.๕ ฝ.๑๘/๔ พระองค์เจ้าวัฒนา-พระยานนทบุรี ๓ กันยายน รศ.๑๑๒.

มิตรภาพระหว่างสองประเทศ ๑) ดังนั้น ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซาร์นิโคลัสกษัตริย์องค์ใหม่ของ
รัสเซียในปี ค.ศ.๑๘๘๖ รัฐบาลไทยได้ส่งพระองค์^{เจ้า}ระเป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยในพระราชพิธีครั้งนี้ ๒

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโครงการที่จะกระชับมิตรระหว่าง
สองประเทศให้มากยิ่งขึ้น โดยทรงมีพระราชดำริที่จะส่งพระราชโอรสไปทรงศึกษาการทหารที่รัสเซีย
แต่พระราชดำริต้องยุติไปชั่วคราว เพราะพระองค์ทรงมีโครงการเสด็จประพาสยุโรปเพื่อกระชับ
สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับชาติยุโรปต่างๆในปี ค.ศ.๑๘๘๗ ก่อนการเสด็จประพาสยุโรปครั้ง
นี้นั้น พระองค์ได้ทรงส่งสมเด็จพระอนุชา^{พระเจ้า}ดำรงราชานุภาพเสด็จยุโรปเป็นการส่วนพระองค์ก่อนในปี ค.ศ.
๑๘๘๖ เพื่อปรึกษาข้าราชการกับผู้นำของยุโรป โดยเฉพาะซาร์แห่งรัสเซีย

ในการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ.๑๘๘๗
นั้น พระองค์เสด็จประพาสอย่างเป็นทางการ และทรงเสด็จประพาสรัสเซียเป็นประเทศแรก ใน
หมายกำหนดการเสด็จประพาสของพระองค์ พระองค์เสด็จถึงรัสเซียในเดือนเมษายน ค.ศ.๑๘๘๗
พระองค์ทรงรับสั่งถึงผลสำเร็จของการเสด็จรัสเซียว่า

...ท่านแสดงความเมตตาต่อเรามากนัก ถึงกับรับว่าความลำบากอันใดที่มีอยู่ เรากับฝรั่งเศส
ไม่เป็นการยากที่จะจัดให้เรียบร้อย...รับสั่งว่าจะไม่ยอมให้ไทยเสียเอกราชเลย...การตั้งปวง
เป็นความเอื้อเพื่อจริงทุกอย่าง นับว่าการที่มานี้เป็นยอดของประโยชน์แห่งเมืองเรา..."

ระหว่างที่ทรงเสด็จประทับอยู่ในรัสเซีย พระองค์ทรงนำเรื่องราวต่างๆของเมืองไทยเข้า
ปรึกษากับซาร์แห่งรัสเซีย ซึ่งทำให้พระองค์ทรงมีพระทัยว่า รัสเซียสามารถระงับกรณีพิพาทต่างๆได้
"...ฉันรู้ความคิดของรัฐบาลของเขาที่จะระงับความลำบากกับฝรั่งเศส เป็นอย่างที่สุดได้ตั้งแต่ออกมา
...เราคิดแทนกาณที่บางกอกว่า ควรจะอยู่ภายหลังรัสเซีย..."

๑. หจช., ร.๕ ต.๑๒.๒/๑ เจ้าฟ้าภาณุรังษี-รัชกาลที่ ๕ ๒๒ เมษายน รศ.๑๑๔.
๒. หจช., ร.๕ ต.๑๔/๔ กรมเทววงษ์-กรมหมื่นสมมติ ๑๑ มิถุนายน รศ.๑๑๔.
๓. หจช., ร.๕ ต.๑๑.๑/๑ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงษ์ April 1897.
๔. หจช., ร.๕ ต.๑๑.๑/๑๔ รัชกาลที่ ๕-กรมพระสวัสดิ์ 6 May 1897.

ปัญหาต่างๆที่พระองค์ทรงนำไปปรึกษาหารือกับข้าราชบริพารแห่งสยามนั้น เกี่ยวกับประเด็นต่างๆที่รัฐบาลไทยไม่สามารถตกลงกับฝรั่งเศสได้ คือ ปัญหาการจับขี้คนในบังคับฝรั่งเศส ปัญหาบริเวณเมืองหลวงพระบางที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง^๑ แต่ปัญหาบริเวณเขตปลอดทหาร ๒๕ กิโลเมตรนั้น พระองค์ทรงไม่ให้นำเข้าปรึกษากับข้าราชบริพารแห่งสยาม เพราะพระองค์ทรงตระหนักดีว่า ฝรั่งเศสคงไม่ยอมพังกปัญหานี้จากสยามแน่นอน เนื่องจากปัญหานี้ได้กล่าวไว้ในข้อตกลงของสนธิสัญญาระหว่างไทย-ฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๘๙๓ แล้ว

เมื่อข้าราชบริพารรับปากว่าจะช่วยเจรจากับฝรั่งเศส ในปัญหาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำไปปรึกษานั้น ทำให้พระองค์ทรงดีพระทัยแลกล่าว่า "...ฉันพึงจะเห็นเป็นการแน่แท้ใจว่า การที่ฉันมาครั้งนี้ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเข้าแล้ว ประโยชน์รวบยอดคือวันนี้เอง..."^๒

ระหว่างที่พระองค์ทรงประทับอยู่ในสยามนั้น หนังสือพิมพ์สยามฟรีเพรส (Siam Free - Press) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ต่างชาติในไทยได้พยายามสร้างข่าวลือความวุ่นวายต่างๆระหว่างไทย-ฝรั่งเศส เพื่อให้การเสด็จประพาสยุโรปของพระองค์ต้องมีอุปสรรค โดยเฉพาะเพื่อการเสด็จเยือนฝรั่งเศสในอีก ๒-๓ เดือนข้างหน้า คือ ในเดือนกรกฎาคม พระองค์ทรงวิจารณ์หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ว่า

...อนึ่งลีสี่ เจ้าของหนังสือพิมพ์นั้น ถ้าเป็นที่ควรไล่ฉันเห็นว่าต้องไล่โดยไม่ต้องรังรอง hesitate. He is trying now to stir up agitation against my success tour as has been traced to the incident I telegraph you..."^๓

ผลจากความสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ทำให้การเสด็จเยือนฝรั่งเศสของพระองค์ในเดือนกรกฎาคม ได้รับผลดีดังที่พระองค์ทรงปรารถนา เพราะท่าทีของฝรั่งเศสได้เปลี่ยน

๑. หจข., ร.๕ ต.๑๑.๑/๓๒ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงษ์ พฤษภาคม รศ.๑๑๖.

๒. หจข., ร.๕ ต.๑๑.๑/๓๒ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงษ์ ๒๕ กันยายน รศ.๑๑๖.

๓. หจข., ร.๕ ต.๑๑.๑/๑๑ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงษ์ April 1897.

ไปจากเดิม ฮาโนโต (Hanotaux) นายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศสที่เคยมีท่าทีก้าวร้าวก็เปลี่ยนไป ทำให้การเจรจาระหว่างพระองค์กับฮาโนโตราบรื่นขึ้น เพราะฝรั่งเศสยอมรับที่จะจดทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสเพียงชั่วอายุคนเท่านั้น^๑ แต่ในกรณีอื่นๆ ไม่สามารถจะตกลงกันได้

ในเดือนตุลาคม ระหว่างที่พระองค์เสด็จประพาสเยอรมันนั้น พระองค์ได้ไปเฝ้าซาร์เป็นการส่วนพระองค์อีกครั้งหนึ่งที่เมืองคาร์มสตัดท์ (Darmstadt) เพราะพระองค์ทรงได้ข่าวว่าซาร์จะเสด็จมาที่เมืองนี้ เมื่อพบกันที่เมืองคาร์มสตัดท์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงขอให้ซาร์ทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินความ (arbitrator) ซึ่งซาร์ทรงตกลงรับคำขอร้องของพระองค์^๒ แต่ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ต้องการที่จะตกลงเรื่องยุ่งยากต่างๆกับไทย โดยที่สัญญาโตตุลาการ ดังนั้นพวกกระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศสจึงได้พยายามสร้างความเข้าใจผิดระหว่างไทย-รัสเซีย โดยให้หนังสือพิมพ์สยาม-ฟรีเพรสตีพิมพ์บทความว่า รัสเซียได้ดำเนินการให้ไทยตกเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสเพื่อยุติข้อขัดแย้ง

หลังจากที่พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทยในปลายปี ค.ศ. ๑๘๘๗ พระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงซาร์ว่า ช่วงที่พระองค์มีความสุขที่สุดในระหว่างที่ประทับอยู่ในยุโรปคือช่วงขณะที่พระองค์เสด็จประทับอยู่ในรัสเซีย ข้อความดังกล่าวเป็นการแสดงความสนิทสนมระหว่างผู้นำทั้งสองพระองค์อย่างมาก

...When recalling to my mind the incidents of my long journey through Europe, there is no period which appears to me in brighter light than that during when I enjoyed Your Majesty's not only splendid, but, what is, more, cordial and intimate hospitality...^๔

๑. หจช., ร.๕ บ.๑.๑๓/๕ รัชกาลที่ ๔-กรมเทววงษ์ ๑๑ กรกฎาคม รศ.๑๑๖.

๒. หจช. ร.๕ ต.๑๑.๑/๓๓ รัชกาลที่ ๔-กรมเทววงษ์ ๘ ตุลาคม รศ.๑๑๖.

๓. F.O. 69/175 น.ส.พ. 'Siam Free Free' 18 October 1897.

๔. หจช., ร.๕ ต.๗/๑๘๒ รัชกาลที่ ๔-ซาร์แห่งรัสเซีย 1 February 1898.
(๔)

จากความสนิทสนมระหว่างผู้นำทั้งสองพระองค์นี้ ทำให้อังกฤษหวังเกรงว่าอิทธิพลของรัสเซียในไทยจะต้องมีมากขึ้นตามลำดับ และอาจกลายเป็นคู่แข่งของตนในภูมิภาคนี้ก็ได้ ประกอบกับมีข่าวลือว่า รัฐบาลไทยกำลังจะให้รัสเซียเข้ามาเช่าที่ทำเหมืองถ่านหินในบริเวณทางใต้ของไทย ทำให้มีการซักถามโดยตลอดว่า ข่าวลือที่ว่านี้เป็นความจริงหรือไม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์ข่าวลือครั้งนี้ว่า

...จึงเห็นว่า การที่โจมตีแล้วลือตื่นตื่นกันครั้งนี้ ไม่ได้ออกจากที่อื่น นอกจากคนอังกฤษเอง ผู้อื่นยังไม่มี ความปรากฏาที่เขตรแดนในแหลมมลายู ยิ่งกว่าพวกเสตเสตเตลแมนต์... เมื่อเรารู้ชัดเจนนว่า ถ้าเราจะให้เขตรแดนในแหลมมลายูแก่รัสเซียเมื่อใด แหลมมลายูทั้งหมดคงเป็นของอังกฤษเมื่อนั้น เหมือนอย่างเมืองพม่าเราจะไปคิดอ่านอย่างนั้นทำไม...

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ว่ารัฐบาลไทยกำลังคิดที่จะพึ่งพารัสเซีย แต่ก็ยังไม่แน่ใจได้อย่างเต็มที่ว่า ถ้ารัฐบาลไทยให้ผลประโยชน์ต่างๆแก่รัสเซียแล้ว รัสเซียยินดีที่จะทุ่มตัว เข้าช่วยรัฐบาลไทยอย่างเต็มที่หรือไม่

ดังนั้น เพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียให้แน่นแฟ้นกว่าเดิม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ พระราชโอรสองค์หนึ่งไปเรียนวิชาการทหารที่ประเทศรัสเซีย ซึ่งครั้งหนึ่งพระองค์เคยทรงพระดำริที่จะส่งพระราชโอรสของพระองค์ไปเรียนวิชาการทหารที่รัสเซีย แต่ต้องหยุดชะงักไปเพราะพระองค์ทรงมีโครงการเสด็จประพาสยุโรปในปี ค.ศ. ๑๘๘๗ แทน เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชดำริใหม่อีกครั้งหนึ่งเช่นนี้ จึงทรงมีพระราชหัตถเลขาติดต่อกับซาร์ เกี่ยวกับสถานที่และโรงเรียนต่างๆ ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถก็ทรงเสด็จไปเรียนวิชาการทหารที่โรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก (Corps des Pages) เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๘ โดยซาร์ทรงแสดงความประสงค์ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดด้วยพระองค์เอง

ปลายปี ค.ศ. ๑๘๘๘ อิทธิพลของรัสเซียที่มีต่อฝรั่งเศสได้ลดลงไปมาก ซึ่งมีสาเหตุมาจากวิกฤตการณ์ฟาโซคา^๑ หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับรัสเซียไม่สนิทสนมเหมือนแต่ก่อน ทำให้ฝ่ายไทยเกรงว่าจากวิกฤตการณ์ครั้งนี้ อาจทำให้การแทรกแซงของรัสเซียในกรณีของไทยไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะฝรั่งเศสอาจจะไม่เกรงใจรัสเซียเหมือนเมื่อก่อนเกิดวิกฤตการณ์ฟาโซคาก็ได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซีย-ฝรั่งเศสจะลดลงไปก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียยังคงสม่ำเสมอ เพราะหลังจากวิกฤตการณ์ฟาโซคา ชาร์ยังคงทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ยังทรงยินดีช่วยเหลือไทยอยู่เสมอ

...Your Majesty may feel quite sure that whenever the interests of Your country need any support from Russia, you must only write to me and I will gladly do everything in my power to prevent possible complicators... ๒

นายเกรอวิล หุดอังกฤษประจำประเทศไทยได้วิจารณ์ความสัมพันธ์เป็นพิเศษระหว่างไทย-รัสเซีย ว่าเป็นเพราะรัฐบาลไทยไม่ต้องการให้อังกฤษมีอำนาจผูกขาดเพียงประเทศเดียวในอาณาเขตของไทย

...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะรังเกียจการที่รัฐบาลอังกฤษจะเข้ามามีอิทธิพลควบคุมนโยบายการต่างประเทศของรัฐบาลสยามทั้งหมดโดยสิ้นเชิง และดังนั้นพระองค์จึงทรงปรารถนาที่จะให้มหาอำนาจยุโรปอื่นๆ เข้ามามีผลประโยชน์อยู่ในประเทศสยาม โดยการจ้างชนชาติเหล่านี้เข้ามารับราชการ และให้สิทธิสัมปทานทางการค้า พระองค์ทรงหวังว่า

๑. วิกฤตการณ์ฟาโซคา คือ ความขัดแย้งในการแสวงหาผลประโยชน์ และอิทธิพลในกลุ่มแม่น้ำไนล์ ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสจนเกือบจะทำสงครามกัน ฝรั่งเศสหวังว่ารัสเซียอาจจะเข้ามาแทรกแซงในฐานะเป็นพันธมิตรกับตน แต่รัสเซียกลับวางเฉยในกรณีนี้ ทำให้ฝรั่งเศสแคลงใจว่าทวิภาคีที่ทำไว้กับรัสเซียไร้ความหมาย

๒. หจข., ร.๕ ต.๗/๑๐๒ ชาร์-รัชกาลที่ ๔ 7 May 1899.

ด้วยการดำเนินนโยบายเช่นนั้น รัฐบาลสยามจะได้รับความสนับสนุนจากชาติเหล่านั้น ในการรักษาเอกราชและอธิปไตย เป็นต้นว่า จากรัสเซีย เยอรมัน และแม้แต่จากสหรัฐอเมริกา... ๑

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียจะดำเนินไปด้วยดีก็ตาม แต่ก็มีสิ่งที่ทำให้สัมพันธ์ภาพของสองประเทศไม่ราบรื่นเท่าที่ควร ซึ่งทั้งนี้เกิดจากท่าทีของนายโอลารอฟสกี (Alexander - Olarousky) ผู้ดูแลกงสุลของประเทศรัสเซียในไทย ซึ่งมักจะทำหน้าที่เกินกว่าเหตุ โดยมักจะเข้าทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยเรื่องราวระหว่างไทย-ฝรั่งเศส ในขณะที่ยังไม่ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลรัสเซียให้เข้าดำเนินการ ดังตัวอย่างเช่น กรณีที่เหตุการณ์ชายแดนไทย-ฝรั่งเศสรุนแรงขึ้น จนฝรั่งเศสเตรียมส่งทหารเข้ามาในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๘๘ นายโอลารอฟสกีเสนอเข้ามาไกล่เกลี่ยโดยที่ทั้งสองฝ่าย คือ ไทยและฝรั่งเศสยังไม่ได้ขอร้องให้ทำ นอกจากนั้นรัฐบาลรัสเซียยังไม่ได้สั่งให้นายโอลารอฟสกีเข้าดำเนินการอีกด้วย เพราะไม่แน่ใจว่า หลังวิกฤตการณ์ฟาโซดาแล้ว การเข้าแทรกแซงของตนจะมีปฏิกริยาต่อฝรั่งเศสอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ นายโอลารอฟสกียังได้พยายามเรียกร้องให้จัดตั้งสถานทูตรัสเซียในประเทศไทย ซึ่งรัฐบาลไทยไม่ขัดข้อง แต่นายโอลารอฟสกีต้องการมากกว่านั้น โดยต้องการที่จะได้รับสิทธิพิเศษในฐานะเป็นทูตของประเทศรัสเซียที่รัฐบาลไทยไปเชิญมา ซึ่งเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธที่จะให้สิทธิพิเศษแก่นายโอลารอฟสกี พร้อมทั้งให้เหตุผลว่า การเข้ามาของนายโอลารอฟสกีนั้น พระองค์ไม่ได้เชิญแต่เป็นพระประสงค์ของซาร์เอง

...ฉันต้องขบอกไว้ให้เธอซึ่งเป็นเจ้าของบ้านที่ในรัฐบาลทราบ ว่าการที่เข้าชื่อเชิญนี้เป็นคำของ ม. โอลารอฟสกีนี่ก็กล่าวเอาเอง ความจริงนั้นด้วยความปรารถนาอันดีของเอมเปรอคือเมืองเรา ถ้าต่อตัวฉันเฉพาะตัวยิ่งกว่านั้น จึงได้คิดที่จะตั้งทูตเข้ามาโดยพระราชดำริห์ของเอมเปรอเอง ด้วยถ้อยคำว่า "ฉันจะตั้งทูตเข้าไปอยู่เมืองเธอ ทั้งไม่มีราชการอันใด แต่เพื่อเอมมีความปรารถนาอันใด ซึ่งจะใช้สอยในการที่จะให้รู้ถึงตัวฉัน ฤจะใช้ได้อย่างไรก็ตามใจเธอทุกอย่าง"... ๒

๑. F.O. CP/XI Greville-Lord Salisbury 16 March 1899.

๒. ตปท., หมวดสนธิสัญญา หนังสือสัญญาสยาม-รัสเซีย, หน้า ๔.๑ รัชกาลที่ ๔-กรมเทววงษ์

เหตุการณ์นี้) เครียดระหว่างไทย-ฝรั่งเศสไม่มีที่ท่าว่าจะกระเดื่องขึ้น แม้ว่ารัสเซียจะเข้ามาช่วยว่ากล่าว เป็นครั้งคราวก็ตาม เรื่องยุ่งยากต่างๆระหว่างไทย-ฝรั่งเศสในกรณีการจดทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสยังไม่สามารถที่จะยุติลงได้^๑ พระยาสุรียานุวัตรทูตไทยที่ประจำที่ประเทศฝรั่งเศส ได้ตั้งข้อสงสัยแก่ใจว่า รัฐบาลไทยไม่สามารถจะหวังความช่วยเหลือจากรัสเซียได้ เพราะความสัมพันธ์ในใกล้ชิดระหว่างสองประเทศนั้น เป็นในแง่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างกษัตริย์มากกว่ารัฐบาล ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อถือในความคิดสุจริตและความสวามิภักดิ์ของสมเด็จพระเจ้าเอมเปอรอร์รัสเซีย ซึ่งมีแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมั่นคงเท่าใดก็ดี แต่เห็นด้วยเกล้าฯว่า ความรักใคร่ต่อเมืองไทยนั้น มีอยู่แต่สมเด็จพระเจ้าเอมเปอรอร์พระองค์เดียวเท่านั้น ข้างฝ่ายรัฐบาลรัสเซียไม่มีผลประโยชน์อย่างใดในเมืองไทย.... เคนันล้มสตอบผู้นี้ เป็น เสนาบดีว่าการต่างประเทศขึ้น เคนันล้มสตอบอยู่ข้างจะเพิกเฉยต่อกรุงสยามอย่างปรากฏอยู่...^๒

เมื่อได้ข่าวเช่นนี้ ทำให้รัฐบาลไทยเกรงว่าสัมพันธภาพระหว่างสองประเทศ จะไม่เหมือนเดิม จึงได้รับสั่งการให้พระศรีธรรมสาส์นทูตไทยที่ประเทศรัสเซีย ทำการสอบสวนข้อเท็จจริงตามที่ได้ข่าวมาจากพระยาสุรียานุวัตร จากการสอบสวนได้ความว่า เคนันล้มสตอบยังคงแสดงไม่ตรีต่อรัฐบาลไทยเหมือนเช่นเดิม^๓ ทำให้รัฐบาลไทยคลายกังวลในเรื่องนี้ และนำเรื่องความยุ่งยากระหว่างไทย-ฝรั่งเศสที่คนฝรั่งเศสเข้าไปชักชวนให้เจ้าเมืองพระตะบองเอาใจออกห่างจากไทย รวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับทหารถวน ฝรั่งเศสบุกรุกเข้าไปในเมืองพระตะบอง เข้าปรึกษารัสเซีย

ปี ค.ศ. ๑๘๐๒ พระมหากษัตริย์เคนมาร์กได้มีพระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าพระองค์ทรงคิดว่า ความช่วยเหลือจากรัสเซียที่ไทยหวังไว้นั้น อาจจะยากกว่าที่คิดไว้ เพราะซาร์ทรงไม่มีอำนาจเต็มที่เหมือนกับพระองค์

...The Kings & Governments in Europe have not always the same power as you have yourself, in as much as you can master public

๑. หจข., ร.๔ ต.๗/๑๐๔ รัชกาลที่ ๔-ซาร์ 23 August 1899.

๒. ตปท., หมวดสนธิสัญญา หมุ่สัญญาสยาม-ฝรั่งเศส, หน้า ๒๒๑ พระยาสุรียานุวัตร-กรมเทววงษ์ ๑๐ ธันวาคม รศ.๑๒๐.

๓. หจข., ร.๔ ฝ.๒๓/๒ พระศรีธรรมสาส์น-กรมเทววงษ์ ๑๔ ธันวาคม รศ.๑๒๐.

opinion in your country, and have the sole control of it....I know that the Emperor of Russia is your most devoted friend as you are his,...But have you put the following question before yourself, Would the Emperor's Considerations for Siam and your case, exceed the consideration due by him to France, and in case of complications could he do more than his personal influence?...would not his advisers consider it their first duty to pressure the present relation to France?...

แม้ว่าไทยจะไม่สามารถหวังความช่วยเหลือจากรัสเซียได้เต็มที่ แต่ความวุ่นวายต่างๆระหว่างไทย-ฝรั่งเศสก็ยังคงถูกส่งไปยังรัสเซียอยู่เสมอ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.๑๙๐๒ ไทยได้ส่งพระองค์เจ้าจิระนคร กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชไปเฝ้าซาร์ที่รัสเซีย เพื่อให้ซาร์ชักชวนให้ฝรั่งเศสยอมตกลงข้อบาดหมางต่างๆกับไทย ซึ่งซาร์รับปากว่าจะช่วยแต่ทรงต้องปรึกษาคณะรัฐมนตรีก่อน^๑ คำตอบของซาร์ทำให้กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชทรงไม่แน่ใจว่า รัฐบาลไทยจะได้รับความช่วยเหลือจากรัสเซียหรือไม่^๒

ครั้นถึงเดือนตุลาคม ค.ศ.๑๙๐๒ ไทยสามารถยุติข้อบาดหมางกับฝรั่งเศส ในปัญหาที่จะให้ฝรั่งเศสออกจากจันทบุรี โดยร่วมกันทำอนุสัญญาฉบับ วันที่ ๗ ตุลาคม ค.ศ.๑๙๐๒ ซึ่งฝ่ายไทยถือว่าความสำเร็จของการทำอนุสัญญาดังนี้ เกิดจากความช่วยเหลือของซาร์ในคราวที่รัฐบาลไทยส่งกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดชไปขอลขอความช่วยเหลือจากซาร์นั่นเอง^๓

เมื่อเวลาผ่านไปฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบันอนุสัญญาดังนี้ โดยอ้างว่ารัฐบาลฝรั่งเศสยังไม่สามารถให้สัตยาบันได้โดยมีสาเหตุมาจากการคัดค้านของนักการเมืองกลุ่มอาณานิคมที่เสนอให้มีการทำอนุสัญญาเพิ่มเติม แต่ฝ่ายไทยไม่ยอมเพิ่มเติมข้อความในอนุสัญญา ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมให้สัตยาบัน แต่เลื่อนไปตลอดเวลา ในระหว่างนั้นไทยไปขอความช่วยเหลือจากรัสเซียอีกโดยหลวงรัตนาศูปติ หุตไทย

๑. หจช., ร.๕ ต.๖.๒/๔ พระมหากษัตริย์เดนมาร์ก-รัชกาลที่ ๕ 29 January 1902.
๒. หจช., ร.๕ ต.๖.๒/๔ พระองค์เจ้าจิระ-รัชกาลที่ ๕ 28 August 1902.
๓. หจช., ร.๕ ต.๕๔/๔ พระองค์เจ้าจิระ-รัชกาลที่ ๕ 20 September 1902.
๔. หจช., ร.๕ ฝ.๒๓/๓ พระยาศรีธรรมสารสิน-กรมเทววงษ์ ๑๕ ตุลาคม รศ.๑๒๑.

ที่รัสเซียเข้าพบเจ้านามสตอบหลายครั้ง ซึ่งคราวนี้ฝ่ายรัสเซียตอบว่ารัฐบาลของตนจะช่วยว่ากล่าวแต่
ไม่ช่วยว่ากล่าวโดยทางราชการ^๑ คำตอบของฝ่ายรัสเซียในคราวนี้แสดงว่ารัฐบาลรัสเซียในขณะนั้นไม่
ต้องการที่จะผูกมัดกับไทยเท่าที่ควร เพราะในระยะนั้นฝ่ายรัสเซียเองกำลังมีเหตุการณ์ตั้งเครียดกับญี่ปุ่น
จนเหตุการณ์กำลังจะขยายต่อไปจนถึงขั้นการทำสงคราม^๒

ในที่สุดอนุสัญญาฉบับ ๗ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๒ จำต้องถูกยกเลิกเพราะเลิกกำหนดการให้สัตยาบัน
และได้มีการตกลงกันใหม่อีกครั้งในปี ค.ศ. ๑๙๐๔ โดยฝ่ายไทยยอมทำตามคำเรียกร้องต่างๆของฝรั่งเศส
ทำให้อนุสัญญาฉบับใหม่สามารถยุติลงได้ในเวลาไม่นานนัก โดยทำสัญญากันในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ.
๑๙๐๔ สัญญาฉบับนี้รัสเซียไม่ได้มีส่วนช่วยเหลือไทย เพราะในขณะนั้นรัสเซียเองกำลังติดพันอยู่กับการ
ทำสงครามกับญี่ปุ่น และในที่สุดสงครามก็ยุติเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๐๕ โดยรัสเซียเป็นฝ่ายแพ้
สงคราม^๓ จากสงครามครั้งนี้ทำให้บทบาทของรัสเซียในประเทศไทยลดน้อยไปมาก เพราะรัฐบาล
ของรัสเซียเองต้องแก้ไขเหตุการณ์วุ่นวายในประเทศ เช่น กรณีที่ประชาชนเริ่มไม่พอใจระบอบกษัตริย์
เพราะในระหว่างที่กำลังทำสงครามอยู่กับญี่ปุ่นอยู่นั้น ประชาชนรัสเซียเริ่มนัดหยุดงานเพื่อเรียกร้องให้
มีกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ^๔

จากเหตุการณ์วุ่นวายภายในรัสเซีย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-รัสเซียเริ่มเหินห่างไป
เพราะความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศนี้เกิดขึ้นเพราะในแง่ทางการเมืองเท่านั้น ไม่ได้เกิดจาก
ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจดังเช่นประเทศอื่นๆที่จะสามารถคงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่อไปได้
ประกอบกับเหตุการณ์วุ่นวายระหว่างประเทศไทย-ฝรั่งเศสเริ่มคลี่คลายลง เพราะรัฐบาลไทยสามารถ
ตกลงกับฝรั่งเศสได้ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศนี้เหินห่างในปลายรัชกาลของพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นสิ้นรัชกาลของพระองค์ในปี ค.ศ. ๑๙๑๐ ความสัมพันธ์ระหว่าง
สองประเทศก็ยังคงมีอยู่ต่อไป และยุติลงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑

-
๑. หจข., ร.๕ ผ.๒๓/๓ หลวงรัตนานุปัติ-กรมเทววงษ์ ๖ ธันวาคม รศ.๑๒๒.
 ๒. หจข., ร.๕ ต.๔๘/๑ กรมเทววงษ์-กรมขุนสมมติ ๑๐ กุมภาพันธ์ รศ.๑๒๒.
 ๓. หจข., ร.๕ ต.๔๘/๓ กรมเทววงษ์-กรมขุนสมมติ ๒๔ พฤศจิกายน รศ.๑๒๔.
 ๔. หจข., ร.๕ ต.๔๘/๓ พระยาศรีธรรมสาสน์-กรมขุนสมมติ ๘ พฤศจิกายน รศ.๑๒๔.

การดำเนินนโยบายกับเยอรมัน

ในยุคสมัยที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังเฟื่องฟูอยู่ในประเทศไทยนั้น รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พยายามดำเนินวิเทศนโยบายด้วยการพยายามมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมหาอำนาจอื่นๆ เพื่อเป็นการคานอำนาจของฝรั่งเศส เยอรมันก็เป็นประเทศหนึ่งที่ไทยพยายามจะมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดด้วย นอกจากอังกฤษ และรัสเซีย ฝ่ายอังกฤษได้แผ่คอบยส่งเกรตบริเตนไปยังอันนี้ของไทย และได้วิจารณ์ว่านอกจากไทยจะเกรงกลัวฝรั่งเศสแล้ว ไทยยังไม่ต้องการให้อังกฤษเป็นชาติเดียวที่มีอิทธิพลในขณะรัฐบาลไทย จึงทำให้ไทยพยายามมีความสัมพันธ์กับชาติต่างๆ ด้วยการจ้างเข้ามารับราชการในไทย "...พระองค์ทรงหวังว่าด้วยการดำเนินนโยบายเช่นนั้น รัฐบาลสยามจะได้รับความสนับสนุนจากชาติเหล่านั้น ในการรักษาเอกราชและอธิปไตย เป็นต้นว่าจากรัสเซีย เยอรมัน และแม้แต่สหรัฐอเมริกา..."^๑

เยอรมันเป็นประเทศในยุโรปที่สามารถกล่าวได้ว่า เข้ามาลงทุนทางเศรษฐกิจในประเทศไทยโดยตรงมาจากอังกฤษ ทำให้ไทยมีนโยบายที่จะใช้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเยอรมันที่มีอยู่ในไทยให้หันไปสู่ความร่วมมือทางการเมืองระหว่างสองประเทศนี้ ทั้งนี้เพราะการเข้ามาของเยอรมันในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มุ่งเฉพาะในทางค้าขายอย่างเดียวเท่านั้น ก่อนปี ค.ศ. ๑๘๕๐ การเข้ามาค้าขายของชาวเยอรมันยังไม่มีมากนัก จึงทำให้มหาอำนาจสองชาติที่กำลังมีอำนาจอยู่ในเมืองไทย คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส ไม่สนใจกับการเข้ามาค้าขายของเยอรมันในไทย^๒ เพราะทั้งสองประเทศนี้ถือว่าจากการที่เยอรมันมีผลประโยชน์ในไทยน้อยก็ยอมเป็นที่แน่นอนว่า อิทธิพลของเยอรมันย่อมไม่สามารถจะมาแข่งขันกับตนได้ อย่างไรก็ตามจำนวนชาวเยอรมันที่เข้ามารับราชการในเมืองไทยก็มากเป็นอันดับที่สองรองลงมาจากอังกฤษ คือ มีจำนวนถึง ๑๕ คน กว่าครึ่งหนึ่งของชาวเยอรมันทำงานที่กรมไปรษณีย์โทรเลข^๓

๑. F.O. CP/XI Greville-Lord Salisbury 16 March 1899.

๒. F.O. 69/141 Report of Capt. Jones 18 March 1890.

๓. Ibid.,

ในระหว่างปี ค.ศ.๑๘๙๐ หนังสือพิมพ์สแตนดาร์ดได้ลงบทความกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-เยอรมัน ในทำนองว่ารัฐบาลไทยตกลงใจที่จะให้เยอรมันเข้ามาตั้งสถานีเชื้อเพลิงที่ทางใต้ของเกาะ บินัง ทำให้รัฐบาลอังกฤษรีบทำการสอบสวนหาข้อเท็จจริงจากไทย เพราะถ้าข่าวที่หนังสือพิมพ์ลงไว้เป็น ความจริง เยอรมันจะต้องเข้ามาแข่งขันอิทธิพลกับตนในบริเวณทางใต้ของไทยแน่นอน * แต่ไทยได้ ปฏิเสธข่าวที่หนังสือพิมพ์ลงไว้ ๒

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไทยจะได้ปฏิเสธข่าวนี้อีกก็ตาม เหตุการณ์นี้ทำให้อังกฤษเริ่มตระหนัก ถึงอิทธิพลของเยอรมันในประเทศไทยว่ากำลังจะเข้ามาแข่งขันกับตน ๓

ต่อมาในระหว่างที่กำลังเกิดวิกฤตการณ์ รศ.๑๑๒ นั้น ความหวังที่ไทยจะได้รับความช่วยเหลือ จากอังกฤษกำลังเลือนลางนั้น เยอรมันได้ขออนุญาตคือรัฐบาลไทยส่งเรือรบ ๑ ลำ เข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของพ่อค้าชาว เยอรมันในนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรง วิจารณ์การเข้ามาของเรือเยอรมันไว้ว่า

...พูด เยอรมันขออนุญาตให้เรือรบเยอรมันเข้ามาในกรุงเทพฯ ซึ่งเธอได้แจ้งความไปยังเจ้า พนักงานและตอบอนุญาตไปนั้น ได้ทราบแล้ว เห็นว่าหากไม่มีอันตรายอันใดอันจะพึงรังเกียจ จะเป็นแต่หน้าจะขาวๆมากขึ้น แต่จะเป็นประโยชน์อันใดนักนั้น ก็แลไม่เห็นซึ่งเธออนุญาตไป โดยเหตุที่ควรจะรังเกียจให้เป็นที่สอ้งเสทือนนั้นก็ชอบแล้ว...

จากข้อความนี้แสดงว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ฝรั่งเสสส่งสยการส่งเรือรบ เยอรมัน เข้ามาที่กรุงเทพฯ มีจุดประสงค์ที่จะช่วยป้องกันรักษาผลประโยชน์ของชาว เยอรมันแต่เพียงประการ เดียว หรือมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยไทยต่อสู้กับตน

๑. F.O. 69/139 F.O-Jones 15 December 1890.

๒. F.O. 69/139 Jones-F.O 17 December 1890.

๓. Ibid.,

๔. หจช., ร.๕ ต.๒๘/๑ รัชกาลที่ ๕-กรมเทววงษ์ ๔ กรกฎาคม รศ.๑๑๒.

เพื่อเป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างไทย-เยอรมันให้สนิทสนมกันมากกว่าเดิม พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ ไปเรียนวิชาการทหารที่เยอรมันในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๘๔ นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงให้ทุนแก่นักเรียนทั่วไปเรียนวิชาทหารบกที่เยอรมันอีกปีละ ๒ คนอีกด้วย

หลังวิกฤตการณ์ รศ. ๑๑๒ ไทยยังคงไม่สามารถที่จะยุติความขัดแย้งต่างๆกับฝรั่งเศส ดังนั้นเยอรมันจึงเป็นประเทศหนึ่งในจำนวนมหาอำนาจหลายประเทศในขณะนั้น ที่รัฐบาลไทยปรารถนาจะให้เข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างอุฎการณีไทย-ฝรั่งเศส ดังที่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมฯ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า "... (we are) very much better to endeavour to get (a) German to act as arbitrator..."

ในการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ค.ศ. ๑๘๘๗ นั้น เยอรมันเป็นหนึ่งในจำนวนมหาอำนาจของยุโรปที่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะได้รับความช่วยเหลือในเวลาที่เกิดเหตุวุ่นวายกับฝรั่งเศส นอกจากนั้นยังทรงมีพระราชประสงค์ที่จะฝากฝังสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์เป็นการส่วนพระองค์กับเอมเปอเรอ^{ไกเซอร์}ของเยอรมัน ซึ่งเท่ากับเป็นการแสดงไมตรีส่วนพระองค์ของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์อีกด้วย ดังที่พระองค์เจ้ากรมพระสวัสดิโสภณได้ทรงกล่าวต่อพระองค์ถึงจุดประสงค์ในการเสด็จประพาสเยอรมันว่า

...I besearch your support to remove the obstacle by yourself addressing to the Emperor expressing a desire to see Paribatra join the German army, asking the Emperor give you some help and protection... ๒

ขณะที่พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังประทับอยู่ในเยอรมันนั้น พระองค์ได้ทรงเล่าเรื่องความยุ่งยากต่างๆระหว่างไทย-ฝรั่งเศส ซึ่งเอมเปอเรอ^{ไกเซอร์}ทรงสนพระทัย

๑. หจข., ร.๕ ฝ.๓๘/๒ กรมพิทยาลาภ-กรมพระสวัสดิ ๑๑ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๔.

๒. หจข., ร.๕ ฝ.๓๘/๒ กรมพระสวัสดิ-รัชกาลที่ ๕ 26 October 1896.

...ในเวลาค่ำฉันได้รับเชิญไปในงานเลี้ยงแบบแควตใหญ่ที่พระราชวัง ฉันได้พูดปลุกยาราชาการ
กับเอมเปอเรอ ซึ่งเป็นข้อความอยู่ข้างจะน่าฟังดี...

แต่พระองค์ทรงไม่แน่ใจว่า ความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทย-เยอรมันจะสามารถช่วยไทยได้

...เอมเปอเรอนั้น พยายามคิดว่ารับสั่งแก่เจ้า แต่ก็ออกท้อๆใจเหมือนกันว่า รับสั่งกว่าพ่อยิ่ง
กว่านี้ เป็นอันมาก แต่ดูเหมือนจะเป็นส่วนตัวเอมเปอเรอมากกว่ารัฐบาล เขาจะเห็นด้วยฤ...

มีข้อที่น่าสังเกตว่า ก่อนปี ค.ศ. ๑๘๐๐ จากการที่เยอรมันไม่มีฐานทัพเรือในบริเวณเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้ความสนใจของชาวเยอรมันมุ่งไปในด้านการค้าขายเพียงอย่างเดียวเท่านั้น
แต่ภายหลังจากที่รัฐบาลเยอรมันได้เริ่มแผนการปรับปรุงกองทัพเรือที่เรียกว่าแผนการณ็เทอปีด ในปี ค.ศ.
๑๘๔๘ แล้ว เยอรมันได้ขยายแสนยานุภาพทางเรือเพื่อผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ และเพื่อขยาย
ตลาดการค้าในตะวันออกไกล และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนสามารถทำหายอิทธิพลของอังกฤษใน
บริเวณนี้ได้ ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้อังกฤษตกใจต่อข่าวลือจากหนังสือพิมพ์สแตนดาร์ดที่ลงข่าวว่า เยอรมัน
มาขอเช่าเกาะซึ่งอยู่ทางใต้ใกล้เกาะบีนังจากรัฐบาลไทย^๑ และรีบทำการสอบสวนข้อเท็จจริงจาก รัฐบาล
ไทยซึ่งปฏิเสธข่าวอันนี้^๒

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลไทยจะรู้ข่าวการขยายแสนยานุภาพของเยอรมัน แต่ก็ไม่สามารถ
จะมั่นใจได้ว่า หากไทยไปขอความช่วยเหลือจากเยอรมันแล้ว รัฐบาลเยอรมันจะเต็มใจช่วยไทยหรือไม่
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังคงได้เคยทรงแสดงความแคลงพระทัยถึงความสัมพันธ์อันดี
ระหว่างสองประเทศ

๑. หจข., ร.๕ ค.๑๑.๑/๓๐ รัชกาลที่ ๕-พระนางเจ้าเสาวภา ๒๘ สิงหาคม รศ.

๑๑๖.

๒. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และลายพระหัตถ์สมเด็จพระ

พระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอรรคราชเทวี (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเปลม, ๒๔๕๓), หน้า ๔๓.

๓. F.O. 69/139 F.O-Jones 15 December 1890.

๔. F.O. 69/139 Jones-F.O. 17 December 1890.

หลังจากที่เยอรมันประกาศแผนการณ์เทอเปิดแล้ว อิทธิพลของเยอรมันได้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ซึ่ง มร.คาร์แนค (Mr. Rivette Carnac) ชาวอังกฤษที่รับราชการในเมืองไทยในตำแหน่งที่ปรึกษา การคลังได้ตั้งข้อสังเกตไว้

...the influence of France in Siam has steadily declined while that of Britain and the other Powers, especially that of Germany, has as steadily increased...

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะไม่สามารถได้รับความช่วยเหลือโดยตรงจาก เอ็มเปอเรอเยอรมันในการ เข้าแทรกแซงความยุ่งยากระหว่างไทย-ฝรั่งเศสได้ก็ตาม แต่อิทธิพลของเยอรมันที่เพิ่มขึ้นในเมืองไทย ก็มีผลประโยชน์ต่อรัฐบาลในทางอ้อม คือ สามารถทำให้อังกฤษแคลงใจในความสัมพันธ์ระหว่างไทย-เยอรมันว่าเป็นไปอย่างลึกซึ้งมากเท่าใด ซึ่งจะเห็นได้จากการที่อังกฤษไม่เห็นด้วยกับพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพยายามจะให้ชาติมหาอำนาจ ๔ ชาติ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย และเยอรมัน ร่วมกันประกันเอกราชและบูรณภาพของไทย เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๔^๒ พระองค์ทรงต้องการแสดงให้อังกฤษรู้ถึงความสำคัญของรัสเซีย และเยอรมันต่อประเทศไทย และยังเป็น การแสดงว่าอังกฤษและฝรั่งเศสไม่ใช่เป็นเพียงมหาอำนาจ ๒ ประเทศที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย เท่านั้นอีกด้วย ฝ่ายอังกฤษได้ตอบปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่า สนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๙๓ เป็นการประกัน ความปลอดภัยแก่ประเทศไทยได้เพียงพอแล้ว และการประกันโดย ๔ ชาตินี้ อาจจะเป็นการชักนำไปสู่การเรียกร้องอิทธิพลของมหาอำนาจทั้งสี่ก็ได้^๓

คำตอบของอังกฤษแสดงให้เห็นถึงความทวิเทวนิยมในการเพิ่มอิทธิพลของเยอรมันในประเทศ ไทยนั่นเอง

วิธีการอันหนึ่งที่รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายให้เยอรมัน เข้ามามีอิทธิพลแข่งกับอังกฤษและฝรั่งเศส ในราชสำนักไทย ก็คือ การที่รัฐบาลไทยจ้างชาวเยอรมันให้เข้ามาดำรงตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ในราช สำนักไทยรองลงมาจากอังกฤษ โดยจ้างชาวเยอรมัน ๑๔ คน กับต้นใจสนได้กล่าวถึงอิทธิพลของเยอรมัน

๑. F.O. 69/197 Mr. Carvac-The Times 14 December 1899.

๒. F.O. 69/195 Greville-Salisbury 24 April 1899.

๓. F.O. 69/198 F.O.-Greville 23 April 1899.

ว่ากำลังจะมาแข่งกับอังกฤษ

...Of 102 foreigners in their employ, 46 are English, 15 are Germans...
Of the German employes, two are in Railway Department, eight in that
of Posts and Telegraphs, one is in the Chamberlain's Department at
the Foreign Office, and three are in the pilot service...

ฝ่ายอังกฤษเองก็รับนโยบายเช่นนี้ของไทยที่จะให้มหาอำนาจต่างๆ เข้ามาถ่วงดุลอำนาจกัน
เองในประเทศไทย ดังที่เกรอวิล ได้วิจารณ์ไว้ว่า การที่รัฐบาลไทยจ้างชาวต่างชาติเข้ามาบริหารราชการ
ในไทย โดยเฉพาะจากรัสเซีย และเยอรมัน ก็เพื่อหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากประเทศเหล่านี้
ในการรักษาเอกราชของไทย ๒

จากหน้าที่ในวงราชการทำให้อิทธิพลของเยอรมันเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม เยอรมันก็ไม่ได้เข้า
มาเกี่ยวข้องกับความยุ่งยากของไทย ดังเช่น อังกฤษหรือรัสเซีย เยอรมันยังคงมุ่งความสนใจในด้าน
การค้าขายเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งจะเห็นตัวอย่างได้จาก ในปี ค.ศ. ๑๙๐๓ ฟอนเดอไรไฮเด
อูปฮูดเยอรมันได้เข้าพบสมเด็จกรม^{พระยา}เทววงษ์เพื่อซักถามข้อข้องใจที่ได้ข่าวมาว่าไทยจะจ้างชาวฝรั่งเศส
เข้ามารับตำแหน่งศุลกากร ซึ่งเยอรมันถือว่าถ้าข่าวนี้เป็นจริงจะกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของ
ตนในทางค้าขายแน่นอน ๓

ปี ค.ศ. ๑๙๐๖ ชาวเยอรมันได้รับตำแหน่งสำคัญต่างๆ ในราชสำนักไทย โดยเฉพาะในกรม
รถไฟ ที่ทำให้อังกฤษปฏิเสธไม่ยอมให้รัฐบาลไทยทำรถไฟสายใต้ โดยอาศัยเงินกู้จากเยอรมันในปี
ค.ศ. ๑๙๐๗ เพราะถ้าอังกฤษยอมให้รัฐบาลไทยทำเช่นนั้น ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่าอิทธิพลของเยอรมัน
จะต้องเข้ามาถึงมลายูของตนแน่นอน ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล่าถึงการ
สนทนากับแพชยิด ถึงปัญหานี้ว่า

-
- ๑. F.O. 69/141 Report of Capt. Jones 18 March 1890.
 - ๒. F.O. CP/XI Greville-Lord Salisbury 16 March 1899.
 - ๓. หจข., ร.๕ ต.๓/๒๕ กรมเทววงษ์-ฟอนเดอไรไฮเด ๒ พฤษภาคม รศ. ๑๒๒.

...เขาว่าอยากจะให้ทำรถไฟนี้ แต่ไม่อยากจะเอาทุนเยอรมันทำ ไม่อยากจะให้อินฟลูเอนซ์เยอรมันมีในมาเลย์เป็นอันขาด....เขาว่าไม่อยากจะให้เป็นเงินของเยอรมันมาก ไม่อยากให้อินฟลูเอนซ์ขึ้นสำหรับจะไปทำรถไฟ เอารถไฟแบบเสกยัวร์ตี ซึ่งเป็นทางที่เยอรมันจะเข้าไปยึดเอารถไฟนั้นได้....เขาว่าการที่สะดวกยอมให้เงิน หรือขอทำเองก็แบบแค่เพื่อจะกินเยอรมันอย่างเดียวเท่านั้น...

นอกจากนั้น พระองค์ยังวิจารณ์การกระทำของเยอรมันว่า จะไม่ทำอะไรทั้งสิ้นตราบใดที่ผลประโยชน์ของตนไม่ถูกกระทบกระเทือน

...อีกเรื่องหนึ่ง เรื่องเอกตราเตริตอเรียลิตี ซึ่งเราตกลงกับฝรั่งเศสครั้งนี้ ฉันเชื่อว่ารัฐบาลเยอรมันจะไม่มือใคร่ค้ำขวาง เพราะเหตุที่ไม่มีเอชไอเอตีสปเียกต์ เขาว่าเยอรมันไม่ได้คิดในเรื่องจะเกี่ยวข้องกับขัดขวางอันใดในประเทศข้างฝ่ายตะวันออก แต่ขอย้ำให้ปิดการซื้อขายแล้วเป็นแล้วกัน...

แม้ว่าเยอรมันไม่สนใจที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองของไทย แต่ความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างไทย-เยอรมัน ก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งจะเห็นได้จากในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นการเสด็จประพาสโดยส่วนพระองค์ในปี ค.ศ.๑๙๐๓ นั้น พระองค์ได้เสด็จประพาสเยอรมันด้วยในการเสด็จประพาสเยอรมันคราวนี้ เอมเปอเรอเยอรมันได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี

...แลการที่พระเจ้าเอมเปอเรอเยอรมันได้ทรงแสดงพระราชอัธยาไครยเช่นนี้ แต่ก่อนมาไม่มีใครจะมีเลย...ที่นับได้แต่โดยเนื่องจากพระบารมีที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศยุโรปคราวหลังนี้ กระทำให้ทางพระราชสัมพันธ์มิตรไมตรีสนิทยิ่งขึ้น ในระหว่างราชสำนักเยอรมัน จึงเป็นผลทำให้พระเจ้าเอมเปอเรอมีพระทัยเอื้อเฟื้อเป็นอันมาก..."

๑. หจช., ร.๕ ต.๑๑.๑/๑๐๑ รัชกาลที่ ๕-มกุฎราชกุมาร ๒๓ มิถุนายน รศ.๑๒๖.

๒. หจช., ร.๕ ต.๑๑.๑/๑๐๑ รัชกาลที่ ๕-มกุฎราชกุมาร ๑๐ สิงหาคม รศ.๑๒๖.

๓. หจช., ร.๕ ต.๕/๗๕ กรมเทววงษ์-กรมสมมติ ๑๕ เมษายน รศ.๑๒๗.

ตราบจลนัรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ค.ศ.๑๘๙๐ นโยบายของเยอรมันยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ในการไม่ยุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองของไทย อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลทางการค้าขายของเยอรมันก็มีส่วนทำให้รัฐบาลไทยได้รับการปฏิบัติจากอังกฤษในทางที่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะอังกฤษกลัวว่าจากการที่เยอรมันมีอิทธิพลทางการค้ารอลงไปจากตนนั้น อาจจะเป็นช่องทางให้เยอรมันก้าวมาแข่งขันกับอิทธิพลในทางการเมืองกับตนเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย